

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ
ИҚТИСОДИЁТ ФАКУЛЬТЕТИ

Қўлёзма ҳуқуқида
УДК:330.1:331.6(575.1)

ЭЛЬМОНОВ БЕКМУРОД ЭРМАТ ЎҒЛИ
“ИШЛАБ ЧИҚАРИШДА ЛОКАЛИЗАЦИЯНИ
ЧУҚУРЛАШТИРИШ ОРҚАЛИ ЯНГИ ИШ ЎРИНЛАРИНИ
ЯРАТИШ МАСАЛАЛАРИ”

Мутахассислик: 5A230102-Иқтисодиёт (Реал сектор)

Магистр академик даражасини олиш учун

ДИССЕРТАЦИЯ

Диссертация кўриб чиқилди ва
химояга қўйилди

№ _____ Баённома « _____ » _____ 2017й.

« _____ »
кафедраси _____

« _____ » _____ 200__ й.

Илмий раҳбар

(Ф.И.Ш)

Илмий маслаҳатчи

(Ф.И.Ш)

Тошкент-2017

МУНДАРИЖА

КИРИШ		3
I. ИШЛАБ ЧИҚАРИШДА ЛОКАЛИЗАЦИЯЛАШ ЖАРАЁНИНИНГ НАЗАРИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ		
1.1.	Ишлаб чиқаришни локализациялашнинг моҳияти ва унинг назарий концепциялари	8
1.2.	Ишлаб чиқаришни локализациялашнинг ҳуқуқий асослари ва имиёзлари	22
1.3.	Саноат тармоқларида ишлаб чиқаришни локализациялаштириш ва унда автомобил санотининг ўрни юзасидан хориж тажрибаси.	32
II. САНОАТ ТАРМОҚЛАРИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ ЛОКАЛИЗАЦИЯЛАШ ЖАРАЁНИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛИ		
2.1.	Ўзбекистон саноат тармоқларида ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш жараёнида давлатнинг ўрни	41
2.2.	Ўзбекистон Республикасида автомобил саноатинилокализациялаш даражасини иқтисодий таҳлили	50
III. ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ВА ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ ЛОКАЛИЗАЦИЯЛАШНИ ЧУҚУРЛАШТИРИШ ЖАРАЁНИДА ЯНГИ ИШ ЎРИНЛАРИНИ ЯРАТИШНИНГ ИСТИҚБОЛЛИ ЙЎНАЛИШЛАРИ		
3.1.	Ишлаб чиқаришни локализациялаш жараёнига инновацион янгиликлар ва инвестицияларни жорий этиш натижасида яратиладиган янги иш ўринлари	61
3.2.	Иқтисодиётни модернизациялаш ва ишлаб чиқаришни локализациялаш жараёнида Ўзбекистон Республикаси саноатида янги иш ўринларини яратишнинг истиқболли йўналишлари	73
ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР		80
Фойдаланилган адабиётлар руйхати		84

КИРИШ

Маълумки, мамалакатимизда иқтисодиётни модернизациялаш, таркибий деверсификациялаш шароитида ишлаб чиқаришни локализациялаш, яъни саноат ишлаб чиқаришнинг турли босқичларида импорт ўринини босувчи деталлар, бутловчи қисимлар, ярим тайёр маҳсулотлар ва тайёр маҳсулотларни маҳаллий хомашё ва материаллар асосида ишлаб чиқаришга ўтказиш жаройини амалга ошириш янги иш ўринларини яратиш имкониятини кенгайтирмоқда.

Тадқиқот мавзусининг долзарблиги. “Ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг асосий устивор йўналишларини аниқлаб олишда жаҳон миқёсидаги ҳали-бери давом этаётган глобал инқироз билан боғлиқ юзага келаётган жиддий муаммоларни ҳисобга олмаслигимиз мумкин эмас.”¹

Бозор иқтисодиётига асосланган миллий иқтисодиётнинг глобаллашуви шароитида ишлаб чиқаришда локализацияни чуқурлаштириш орқали янги иш ўринларини яратиш масалаларига илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқишнинг назарий-амалий аҳамиятга эга эканлиги танланган тадқиқот мавзусининг долзарблигини билдиради.

Жаҳон бозоридаги талабнинг кескин тушиб кетиши ишлаб чиқариш ҳажмининг пасайиши глобаллизация жараёнларини мураккаблаштирмоқда. Бу эса, ташқи бозорга харидоргир, юқори қўшимча қийматга эга бўлган маҳсулотларни ишлаб чиқариш, тайёр маҳсулотлар экспортининг барқарор юқори ўсиш сўрьатларни таъминлашни талаб этади. Шу билан бирга мамалакат иқтисодиётини ташқи иқтисодиётга боғлиқлигини камайтириш, маҳаллий хом-ашё ресурслари, ички имконият ва захиралари асосида импорт ўринини босувчи маҳсулотларни ишлаб чиқаришда локализацияни чуқурлаштиришни талаб этади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг мамалакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг муҳим устувор йўналишларига бағишланган вазирлар маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси. www.press-service.uz

Тадқиқотнинг асосий мақсади—иқтисодиётни модернизациялаш ва ишлаб чиқаришни локализацияни чуқурлаштириш жараёнида Ўзбекистонда янги иш ўринларини истиқболли йўналишлари ва бунда автомобил саноатининг ўрнининг илмий-назарий таҳлил этиш, тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот ишининг вазифалари қуйидагилардан иборат:

- Ишлаб чиқаришда локализациянинг назарий ва ҳуқуқий асосларини илмий назарий жиҳатдан ёритиш, локализациянинг ижобий ва салбий томонларини аниқлаш;
- Жаҳон автомобилсозлик саноатининг ривожланиш тенденцияларини аниқлаш, автомобил ишлаб чиқарувчи мамалакатлар иқтисодиётида автомобил саноатининг ўрни, унинг локализациялашув даражасини таҳлил этиш;
- Автомобил саноатини локализациялашни ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари ўрганиш ҳамда янги таклифлар ишлаб чиқиш;
- Ўзбекистон автомобилсозлик саноатининг ҳозирги ҳолатини баҳолаб, унда “GM Uzbekiston” ҚКнинг ўрни ва унинг фаолияти кенгайтиришга қаратилган чора тадбирлар бўйича таклифлар ишлаб чиқиш;
- Ишлаб чиқаришни локализациялаш жараёнига инновацион янгиликлар жорий этиш ва инвестицияларни жалб этиш натижасида янги иш ўринларини яратиш имкониятларини ёритиб бериш;
- Ишлаб чиқаришни модернизациялаш ва ишлаб чиқаришни локализациялаш жараёнида Ўзбекистон Республикаси автомобил саноатида янги иш ўринларини яратишнинг истиқболли йўналишлари бўйича таклифлар ишлаб чиқиш.

Мавзунинг ўрганилганлик даражасини қиёсий таҳлили.

Ишлаб чиқаришни локализациялаш борасида классик мактаб вакиллари А.Смит ва Д.Рекардоларнинг мутлоқ ва нисбий устунлик назариялари, ишлаб чиқаришга иқтисослашиш, меҳнат тақсимоти ва капитал

оқувчанлигига бағишланган Э.Хекшир ва Б.Олин каби европалик олимлари назарияларида ёритиб берилган.

Методологик ёндошувлар бўйича ғарб олимларидан Е.Туюнен, А.Вебер, В.Кристаллер, Е.Леш, Г.Мюрдаля, У.Изар каби олимлар ўз илмий изланишларини олиб борган. Россиялик олимлардан Н.Бранско, Н.Колосвский, Н.Некрасова, Р.Шниперлар ҳамда Республикамиз олимлари томонидан А.В.Вахобовлар, М.Абулқосимов, Ф.Ф.Т.Эгамбердиев, К.Н.Абиркулов, Т.М.Ахмеов, Ш.Б.Имамов, И.И.Искандаров, А.А.Қадиров, А.А.Қаюумов, А.М.Содиков, А.С.Солиевларнинг илмий изланишларида урганилган.

Тадқиқот ишининг объекти ва предмети. Мазкур тадқиқот ишининг предмети-иқтисодийтн модернизациялаш ва ишлаб чиқаришни локализациялашни чуқурлаштиришда янги иш ўринларини яратиш жараёнида юзага келадиган иқтисодий муносабатлардан иборат.

Тадқиқот объекти–Ўзбекистон Республикасининг автомобилсозлик саноати олинди.

Тадқиқот услублари-Илмий тадқиқот мавзусини ёритишда синтиз ва анализ қилиш, тарихийлик-мантқиқийлик, индукция, дедукция, илмий абстракциялаш каби усулларидан фойдаланилди. Шунингдек, статистик маълумотлар асосида автомобилсозлик саноати ва ижтимоий-иқтисодий жараёнларнинг ўзаро алоқадорлигини аниқлаш шу билан бирга ижтимоий иқтисодий жараёнларни прогнозлаштириш ва моделлаштириш усулларидан фойдаланилди. Молиявий ва иқтисодий таҳлил асосида тармоқ резервлари аниқланди, шу билан бирга маълумотларни таҳлил этишда маълумотлар жадвал, график, диаграмма, гистаграмма кўринишида таҳлиллар берилди.

Тадқиқот иши натижаларининг назарий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот ишида ишлаб чиқаришда локализацияни чуқурлаштириш орқали янги иш ўринларини яратиш масалалари юзасидан чиқарилган хулоса ва таклифлардан, амалий тавсиялардан миллий иқтисодийтннинг глобаллашуви шароитида ишлаб чиқаришда локализацияни чуқурлаштириш орқали янги

иш ўрнларини яратиш масалалари юзасидан давлат мақсадли дастурларини, ишлаб чиқишда манба сифатида фойдаланиш мумкин. Шунингдек тадқиқот ишининг материалларидан олий ўқув юртларида “Меҳнат иқтисодиёти”, “Ижтимоий соҳа иқтисодиёти”, “Иқтисодиёт назарияси” фанларининг баъзи мавзуларини ёритишда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот ишининг таркиби ва хажми. Илмий тадқиқот иши кириш, уч боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлардан ташкил топган. Биринчи боб “Ишлаб чиқаришда локализациялаш жараёнининг назарий ва ҳуқуқий асослари” деб аталиб, унда ишлаб чиқаришни локализациялашнинг моҳияти, унинг асосий йўналишлари кўриб чиқилади. Шу билан бирга Ишлаб чиқаришни локализациялашнинг ҳуқуқий таъминланганлиги, унинг рағбатлантирувчи омиллари ҳамда Саноат тармоқларида ишлаб чиқаришни локализациялаштириш ва унда автомобил санотининг ўрни юзасидан хориж тажрибаси ўрганилган. Иккинчи боб “Саноат тармоқларида ишлаб чиқаришни локализациялаш жараёнининг иқтисодий таҳлили” деб аталиб, ушбу бобда Ўзбекистон саноат тармоқларида ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш жараёнида давлатнинг ўрни, автомобил саноатини локализациялаш даражасини иқтисодий таҳлили қилинган. Учинчи боб “Иқтисодиётни модернизациялаш ва ишлаб чиқаришни локализациялашни чуқурлаштириш жараёнида янги иш ўринларини яратишнинг истиқболли йўналишлари” га қаратилган булиб, унда ишлаб чиқаришни локализациялаш жараёнига иновацион янгиликлар ва инвестицияларни жорий этиш натижасида яратиладиган янги иш ўринлари, иқтисодиётни модернизациялаш ва ишлаб чиқаришни локализациялаш жараёнида Ўзбекистон Республикаси саноатида янги иш ўринларини яратишнинг истиқболли йўналишлари, автомобил саноатини («GM Uzbekiston» ҚК мисолида) ишлаб чиқаришни модернизациялаш ва локализациялашни чуқурлаштириш ҳамда янги иш ўринларини яратиш масалалари аҳамиятини иқтисодий-матиматик моделлари орқали баҳоланилади. Иқтисодиётни модернизациялаш ва ишлаб чиқаришни локализациялаш жараёнида

Ўзбекистон Республикасида автомобил саноатида янги иш ўринларини яратишнинг истиқболли йўналишлари бўйича таклифлар ва тавсиялар ишлаб чиқилади.

I.БОБ. ИШЛАБ ЧИҚАРИШДА ЛОКАЛИЗАЦИЯЛАШ ЖАРАЁНИНИНГ НАЗАРИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

1.1. Ишлаб чиқаришни локализациялашнинг моҳияти ва унинг назарий концепциялари

Иқтисодиётда ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш, импорт ўрнини босувчи маҳсулотларни маҳаллий ҳомашё материалларидан фойдаланган ҳолда ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ жараён ҳисобланади. Ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш жаҳон хўжалигининг ривожланиши, иқтисодий муносабатларнинг ривожланиш эволюцияси билан узвий боғлиқ. Миллий иқтисодиётнинг байналлашувида халқаро савдо тарихий аҳамият касб этиб, унинг ривожланиши натижаси ҳозирги вақтда халқаро иқтисодий муносабатларни жаҳон хўжалигининг ривожланиши натижасида шаклланган мустақил иқтисодий тизим сифатида баҳолаш мумкин. XX асрнинг 90 йилларидан ҳозирга қадар жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви даражаси ошмоқда. Глобаллашув жараёни замонавий жаҳон иқтисодиётининг муҳим тенденциялари ҳисобланади.

Глобал иқтисодиёт таҳлилига оид тадқиқотлар ривожланган мамлакатлар олимларининг асарларида ўтган асрнинг 80 йилларида пайдо бўла бошлади. 90 йилларда “Глобал иқтисодиёт” тушунчаси иқтисодчилар ва сиёсатчилар орасида кенг тарқалди. Т.Левитт бу атамага “Милатлараро кудратли компаниялар ишлаб чиқариладиган товарлар бозорининг кўшилиб кетиши”², деб тариф беради. Бу жараёнда турли иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий кучлар, турли хўжалик соҳалари, саноат ва молия гуруҳлари, тармоқлар ва мамлакатларнинг манфаатлари тўқнаш келишида кўриш мумкин. Ишлаб чиқариш ва истеъмолда салбий ташқи омилларнинг оммавий тарқалишига олиб келади. Трансмиллий компанияларнинг глобал жаҳон бозорига чиқиши ва глобаллашув жараёнидан фойда олишга интилиши борасидаги кучли рақобатнинг юзага келиши, таннархнинг кескин тушуши,

²Среднесрочный обзор на высоком уровне. Доклад ЮНКТАД.срок пятая сессия. Женева, 1998г. 12 октября 14 с

миллий ишлаб чиқарувчиларни рақобатбардошлигини оширишнинг аҳамияти оша боради. Иқтисодий глобализатсиянинг аниқ тугал мақсади максимал даражадаги савдо ва маблағ, максимал даромад ортидан келишини этироф этади. Бу мақсад ортидан аниқ сиёсий тизим ва савдо алоқаларининг орқали бу муносабатни мустаҳкамлайди. Бу иқтисодиётнинг устунлигига таъсир этади. Натижада бунга радикал алтернатив йўналиш ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш пайдо бўлади. Маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг рақобатбардошлигини ошириш, миллий ишлаб чиқарувчиларни ҳимоялаш механизимининг ўрни ортиб боради. Маълум бир тармоқни маҳаллийлаштириш ёки мамлакат иқтисодиётни маҳаллийлаштириш жараёни билан кечади. Импорт ўрнини босадиган маҳсулотларни ишлаб чиқаришни кенгайтиради. Маҳаллийлаштириш келажакда атроф муҳитни яхшилашни рағбатлантириш, кенг миқёсда ҳимоялашга имкон беради.

Роб Хопкинснинг фикрига кўра ривожланаётган мамлакатларнинг “Big Society” кун тартибида локализатсия концептсияси ётади”³. Маҳаллийлаштириш, Давид Камероннинг катта ғояси, шундай концепцияки, иқтисодий сиёсат маҳаллий даражада бўлиб, давлатнинг иқтисодиётга аралашувини камайтириш, унинг аралашувида жамоа ишлаб чиқаришни оширишга қаратилишини талаб этади. Бунда асосий этибор локализатсияга қаратилган бўлиб, локализатсия—бу, шундай ғояки, унга кўра ишлаб чиқариш ва истеъмол ўртасидаги масофани имкони борича камайтиришга ҳаракат қилиш, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларининг талабини ички имкониятлардан фойдаланиб қондиришини қўллаб қувватлашни кучайтиришдир.

Мичаел Шуманнинг фикрига кўра маҳаллийлаштириш—бу, маҳаллий тадбиркорлар томонидан ички имкониятларни сафарбар этиб, маҳаллий моддий, метнат ресурслардан фойдаланиб ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, ички истеъмолни қондириш, яъни ўз эҳтиёжларини, талабини ўзи қондириш,

³ Measuring Economic Localization: Evidence from Japanese firm-level data, Kentaro Nakajima. Institute of Economic Research, Hitotsubashi.

импортга боғлиқлик даражасини камайтириш саналади. Бошқарув саноат корпоратсияси асосида амалга оширилади.

Биринчи Президинтимиз И.А. Каримов такидлаганидек, чуқур таркибий ўзгаришларни амалга оширишнинг асосий шартларидан бири бу- макроиқтисодий мувозанатга эришиш, иқтисодий ўсишни таъминлаш, Ўзбекистон аҳолисининг фаровонлиги, халқаро иқтисодий тизимга интеграциялашишдир.⁴

Мустақилликка эришгунча Республика иқтисодиёти оғир аҳволда эди. Тоталитар тизимдан мерос бўлиб қолган буйрақратизим, издан чиқан тармоқ структураси ва хом ашёга йўналтирилган Ўзбекистон иқтисодиёти чуқур ҳудудий номутаносибликка ҳам маънавий, ҳам жисмоний экирган ишлаб чиқариш баъзаси иқтисодиётнинг танг ҳолатга келтирган эди.

Бу ҳолатдан чиқиш мақсадида Республика ўз олдига бир нечта жиддий муаммоларни ҳал этиши керак эди. Булар бир томонлама хом ашёга йўналганликни олдини олиш, тармоқ структурасини кескин ўзгартириш, иқтисодий номутаносибликни тугатиш, ишлаб чиқариш кучларини ривожлантиришга йўл очиб бериш, тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга ўтиш муҳим саналар эди. Ишлаб чиқариш қувватини ошириш, ишлаб чиқарилган маҳсулотларини сифати ва рақобатбардошлигини жаҳон бозори даражасига тенглаштириш долзарб эди. Энг асосий масала-ҳудудлар бўйича модернизацияш ишларини амалга ошириш эди. Ўзбекистон биринчи Президенти И.А.Каримов такидлаганидек-Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятларнинг табиий ресурс, меҳнат патенциали тўлиқ ишлатилмаётган эди⁵.

Ўзбекистон томонидан олиб борилаётган иқтисодий ислоҳатларнинг биринчи босқичига қуйдаги муаммоларга аниқ ечим топиш лозим эди:

⁴ Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш йўлида. – Т.: “Ўзбекистон”, 1995. - 209 б

⁵ Каримов И.А. Узбекистан по пути экономических реформ. Т.: «Узбекистан». 1995. с.211.

- Иқтисоднинг қайси йўналиши, саноатнинг қайси тармоғи етакчи ва уларнинг қайси бирининг ривожланишига сайи-ҳаракатлар йўналтирилган бўлиши керак;
- Қайси воситалардан қайси манбалардан фойдаланган ҳолда маҳсулот ишлаб чиқариш керак токи, у ҳам ички ҳам дунё бозорида талабга эга бўлсин;
- Қандай қилиб ўзимизда ишлаб чиқариш маҳсулотларнинг рақобатбардошлигини ошириш каби маслалар турар эди.

Бу даврда юқоридаги муаммоларга ечим топишнинг долзарблиги шубҳа уйғотмайди, чунки ишлаб чиқаришни қайта ташкил этишнинг оптимал метод ва йўллари кидириш Ўзбекистондаги ижтимоий-иқтисодий ислохатлар узвий боғлиқ эди.

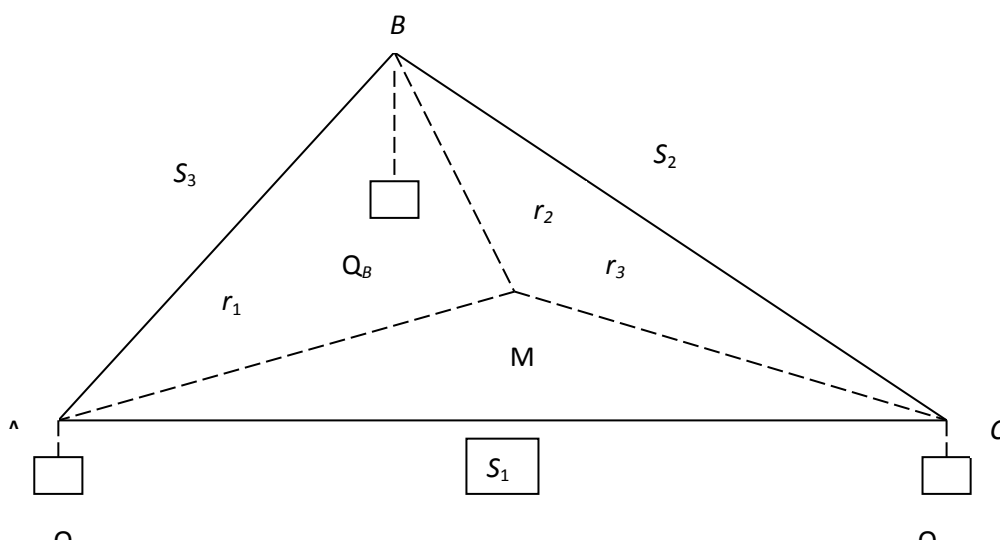
Бу борада 2006 йил 22 июн ПҚ-386 қарорига асосан ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш давлат дастури муҳим ўрин тутди. Унинг асосий мақсад-миллий иқтисодиётни барқарор ва динамик ривожланиши, унинг ташқи иқтисодиётга боғлиқлигини камайтириш, ишлаб чиқариш жараёнига янги технологияларни олиб киритиш, маҳаллий хом ашё ресурсларидан кенг фойдаланиш, натижада замонавий ва рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқариш, валюта ресурсларини тежамкорликни ошириш ва ратсианал фойдаланиш шу билан бирга янги ишчи ўринларини ташкил қилиш белгиланган эди.

“Ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш” ишлаб чиқаришни жойлаштириш назарияси билан узвий боғлиқ. Шу билан бирга у–қишлоқ хўжалиги штандорти назарияси билан ҳам боғлиқ бўлиб, унинг асосчиси немис иқтисодчиси Й.Тюнен ҳисобланади. Штандорт (стандорт) атамаси немис тилидан таржима қилинганда жойлашув маъносини беради. Жойлашув назарияси 1826 йилда Й.Тюненнинг “Қишлоқ хўжалиги ва миллий иқтисодиётга давлат таъсирини камайтириш” асари билан боғлаш мумкин. Й.Тюненнинг фикрига кўра давлат иқтисодиёти қишлоқ хўжалигига

концентратсиялаш, яъни унинг назариясига кўра транспорт харажатлари ва бозорнинг жойлашувига катта аҳамият бериш муҳим саналади.

Жойлаштиришнинг яна бир назарий асоси сифатида В.Лоундхарднинг “Саноат корхоналарнинг ратсианал штандорти” китобида маълум бир саноат корхонаси хом ашё манбаси ва бозордан оптимал масофада жойлаштириш назариясини келтириш мумкин.

В.Лоундхарднинг жойлаштириш назарияси Й.Тюнен назариясидек транспорт харажатлари етакчи ўринда туради. Бунда ишлаб чиқариш харажатлари барча ҳудудларга нисбатан бир хил деб олинади. Корхонани оптимал жойлаштириш, юкларни ташиш ва ҳудудлар ўртасидаги масофа билан таққосланади. В.Лоундхард бу масалага таққослаш учбурчаги ёндашувидан фойдаланади(1.1.1-расм).

1.1.1 расм. В.Лоундхарднинг ишлаб чиқариш харажатларни таққослаш учбурчаги.

Янги метолургия заводини жойлаштириш масаласи деб қарасак-темир рудасини қазиб олиш пункти-А нуқта, кўмир қазиб олиш пункти-Б нуқта ва метал бозори-С нуқта. Транспорт таърифи t (1 т/км). 1 тонна метал олиш учун руда харажати-а; кўмир харажати-б. Пунктлар ўртасидаги масофа ҳам аниқ: $AC=C1$; $BC=C2$; $AB=C3$.

Металлургия заводни жойлаштириш ҳар учала нуқтада бўлиши мумкин (булар руда манбаси, кўмир манбаси ва металл бозори). Бу шароитда 1 тонна метални ишлаб чиқариш учун кетадиган юкларни ташиш харажатлари қуйдагига тенг:

$(bC_3 + C_1)t$ – заводни А нуқтада жойлаштирганда;

$(aC_3 + C_2)t$ – заводни Б нуқтада жойлаштирганда;

$(aC_1 + C_2)t$ – заводни С нуқтада жойлаштирганда.

Заводни жойлаштиришнинг энг самарали нуқтаси транспорт харажатлари минимал бўлган нуқтадир, бироқ изланган нуқта учала нуқтанинг ҳеч бирида эмас, балки бирор М нуқтада жойлашган бўлиши мумкин. М нуқтадан учбурчак учларигача бўлган масофа: $AM=r_1$, $BM=r_2$, $CM=r_3$. Бунда заводни М нуқтада жойлаштирганда транспорт харажатлари $T=(ar_1+br_2+pr_3)t$. $T>$ мин корхонани оптимал жойлаштириш нуқтасини беради.

Бу масаланинг геометрик ечимида локатсион учбурчакнинг ҳар бир томонида учбурчак ташкил қилинади (томонлар $a:b:1$ нисбатда) ҳамда учбурчакка айланалар чизилади ва бу айланалар кишишган жой транспорт харажатларнинг минимуми ҳисобланади. Бу методнинг учбурчак C_1, C_2, C_3 томонларининг ўзаро мутоносиблигида ўринли. Тескари ҳолатда ($C_1 > C_2 + C_3$) таранспорт харажатлари минмуми локатсион учбурчакнинг бирор учига тўғри келиб қолади⁶.

А.Вебернинг жойлаштириш назариясига кўра ишлаб чиқаришни жойлаштириш унинг муҳимлигига кўра аниқланади. А.Вебер жойлаштириш омили сифатида иқтисодий фойдани кўрсатади. Унинг фикрича иқтисодий фойда хўжалик фаолияти ва унинг жойлашган ўрнига боғлиқ. Бу фойда маҳсулотни ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ харажатларни камайтиришни билдиради, шу билан бирга айнан шу маҳсулотни маълум бир жойда бошқа жойга нисбатан камроқ харажат қилиб ишлаб чиқаришни кўзлайди. Натижада А.Вебер жойлаштиришга боғлиқ бўлмаган барча

⁶ А.И. Гаврилов. Региональная экономика и управление. М.: ЮНИТИ, 2002, С. 26.

харажатларни чиқариб ташлайди. Фақатгина учта омилни қолдиради, яъни хом ашё материал харажатлари, ишчи кучига ва транспорт харажатлари. Бироқ улардан биринчисини, материал харажатларни ҳар хил транспорт харажатларида акс эттириш мумкин. Қолган барча вазиятларни “агломерат кучларини бирлаштириш” ёки учинчи штандорт омил сифатида қараш мумкин⁷.

А.Вебернинг жойлаштирув назарияси алоҳида, абстракт ҳудуд моделига асосланган бўлсада у ҳудудда ишлаб чиқаришнинг иккита асосий таъминини ишлаб чиқаради:

1.Макроиқтисодий ёндашув асосида алоҳида корхоналарни жойлаштиришнинг оптимал ечимини методологик тизимини куриш мумкин;

2.Алоҳида корхоналар харажатларини камайтириш унинг жойлаштиришнинг асосий шарти ҳисобланади.

Ўзбекистон ўз мустақилликнинг илк йилларида, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига асосланган, очиқ демократик давлат барпо этишни асосий мақсад қилиб қўйди. “Пировард мақсадимиз ижтимоий йўналтирилган барқарор бозор иқтисодиётига, очиқ ташқи сиёсатига эга бўлган кучга эга булишдир”⁸. Комплекс объектив кўрсаткичлар иқтисодиётнинг қалтис вазиятида иқтисодий фаолиятни лебераллаштиришни жадаллаштириш ва жаҳон хўжалиги тизимидаги алоқаларни интеграциялашувини юзага келтирди.

Кейинчалик уй хўжалигидаги иқтисодий муносабатлар республика истеъмол маҳсулотларини ишлаб чиқаришга қаратилди. Бунда истеъмол таварлари билан бир қаторда ишлаб чиқариш воситаларини ишлаб чиқаришга кенг урғу берилди.

Бу йилларида истеъмол молларига талабни таъминлаш, ички бозорни озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат таварлари билан таъминлаш, зарурий техник ва технологик таварларни импорт қилиш мамлакатнинг иқтисодий юксалиш

⁷ А.Вебер. «О размещении промышленности: чистая теория штандорта.».

⁸ Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohatlarni chuqurlashtirish yo'lida .T., "O'zbekiston" 1995 yil, 9-bet

имкониятларини янги техника ва технология асосида кучайтириш, келгусидаги иқтисодий тармоқлар учун замин яратди.

Республикадаги таркибий ўзгариш, бозор инфраструктурасининг асосий вазифаси-ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини халқ хўжалигининг барча тармоқларида техникавий қайта қуролланишини ҳисобга олган ҳолда шакллантирди. Ҳудудий ўзгаришларнинг стратегик мақсади ўзида:

- импортсизими самараси орқали импортни қисқартириш, иқтисодий мустақилликка эришиш, ўз-ўзини энергия ва истеъмол маҳсулотлари билан таъминлаш;
- хом-ашёга йўналтирилганликдан замонавий ва рақобатбардош таркибий ривожланган иқтисодий структурага асосланиб иқтисодиётни диверсификатсиялаш;
- мустаҳкам ва барқарор валютага эришиш мақсадида мамалакатнинг экспорт салоҳиятини ва валюта резервини ошириш;
- бандлик ва аҳолининг яшаш шароитини ошириш имкониятларини кенгайтиришни мужассам этади.

Бу тамойиллар бозор ислохотларининг миллий моделига барқарорлик ва ҳудудларда ҳамда бутун мамалакатда иқтисодий ўсиш ва хўжалик алоқаларини интегратсиялаш шартларига эришиш сифатида киритилган. Кўпгина ривожланаётган мамлакатларда импорт ўрнини босиш жараёни импортни ўзининг технологик ва истеъмол товарларига алмаштириш йўли орқали борган. Худди шундай, бир қатор мамлакатлар (Осиёнинг янги индустриаллашган мамлакатлари, Ҳиндистон, Мексика, Бразилия ва Хитой) иқтисодиёти импорт ўрнини босувчи истеъмол товарлари ва истеъмолчи талаби учун зарур бўлган оддий маҳсулотлардан уларни ишлаб чиқариш учун воситалар ишлаб чиқариш учун зарур қисмлар яратишдан келиб чиққан. Импорт ўрнини босиш жараёни билан бир вақтда ўз экспортини ҳам етиштирган мамалакатлар катта ютуқларга эришган.

“Ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш” дастури асосида молиялаштириш лойиҳаларни эффектив танлаш уларнинг кенг

камровлилигига йўналтирилган методик тавсияларга асосланади. Тавсиялар жаҳон тажрибасида қўлланиладиган методологияларга асосланади ва тараққиётнинг БМТ томонидан таклиф этилган методлар билан мослаштирилади.

“Ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш” дастури ишлаб чиқишнинг асосий вазифалари қуйидагилар:

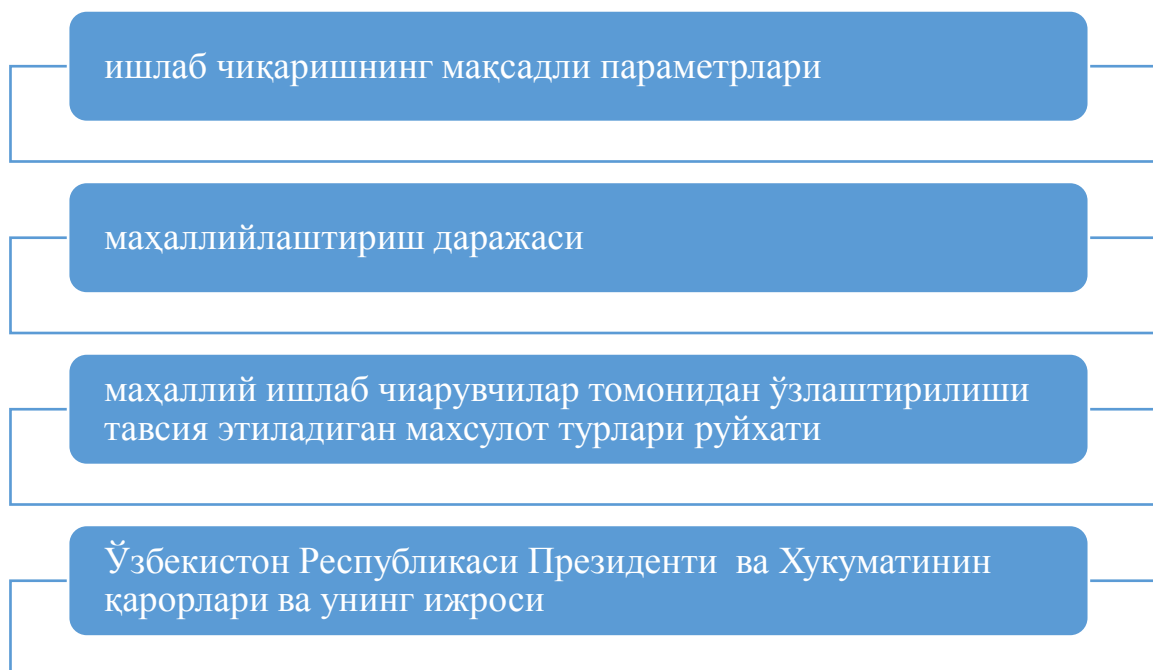
- ✓ Мамлакатнинг мустаҳкам ривожланиш стратегиясини реалizatсия қилиш, иқтисодий, мудофаа, илмий, ижтимоий ва бошқа асосий вазифаларни ҳал этиш;
- ✓ Кенг миқёсли ҳудудий ва тармоқли муаммолар иштирокчилиари фаолиятни мувофиқлаштириш ва ҳамжиҳатлигини таъминлаш;
- ✓ Бир йилдан беш йилгача бўлган муддатда аниқ тугал натижага эришиш ва зарурий ижтимоий-иқтисодий самара олиш;
- ✓ Дастур буюртмачилари ва ижрочиларининг ўзаро маъсулиятлилиги.

Дастурни ишлаб чиқиш муаммоларни танлаш, ишлов бериш учун ечимга келиш, кутилаётган дастурларни асослаш, самарадорликни экспертиза қилиш ва баҳолаш ҳамда тасдиқлаш ва ижро этилишини назорат қилишни мужассамлаштирган.

Муаммолар ечим топишида мақсадлар ва ижтимоий-иқтисодий ривожланиш йўллари, умуммамлакат талаби ва молиявий ресурслар прогнози, мамлакатнинг иқтисодий, ижтимоий ва экологик ҳолати анализи, ташқи иқтисодий шароитларига асосланади.

Шунга кўра дастурнинг асосий мақсади-мавжуд бўлган маҳаллий ҳом ашё, ҳудудларнинг ишлаб чиқариш ва меҳнат потенциалининг мобилизация ва ратсионализациясига асосланган рақобатбардош импорт ўрнин босувчи ишлаб чиқариш учун қулай шароит яратиб беришдир.

Маҳаллий ишлаб чиқаришни экспортга мўлжаллаш энг самарали ҳисобланади. Бу ички бозордан импорт маҳсулотларни сиқиб чиқаради, экспорт фойдасини оширади ҳамда ҳудудлар иқтисодиётини сифатли янгилайди.

1.1.2 расм. Маҳаллийлаштириш дастурида юқоридагилар мужассамлаштирилган:

Ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришни чуқурлаштириш ва тармоқлараро саноат кооперациясини кенгайтириш иқтисодий ўсиш ва иқтисодиётни тармоқ жихатидан ўзгартиришнинг энг мухим манбайи ва омилидир.⁹

Мамалактимизда маҳаллийлаштириш дастури-бу тайёр махсуотлар, бутловчи қисмлар ва материалларининг маҳаллийлаштириладиган турларини саноат кооперацияси асосида ишлаб чиқаришга қаратилган дастур ҳисобланади.

Маълумки, маҳаллийлаштириш жараёни иқтисодиётнинг жадал ва барқарор ривожланишини таъминлаш, унинг ташқи омилларга боғлиқлигини камайтириш, ишлаб чиқариш жараёнларига янги, самарали технологияларни татбиқ қилишни жадаллаштириш, маҳаллий ҳом ашё ва ишлаб чиқариш

⁹ 2015 йилда иқтисодиётимизнинг туб таркибий ўзгаришларини амалга ошириш, модернизация ва диверсификацияжараёнларининг изчил давом эттириш ҳисобиан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йул очиб бериш нинг устувор йуналишлари. Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти Ислон Каримовнинг 2014 йида ижтимоий иқтисодий ривожлантириш ва яқунлари ва 2015 йилга мулжалланган иқтисодий дастурининг энг мухим устувор йуналишларига бағишанган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги марузаси <http://www.press-service.uz>

ресурсларидан кенг фойдаланиш, шунинг асосида замонавий рақобатдош маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш, валюта маблағларидан тежамли ва оқилона фойдаланиш, шунингдек янги иш жойларини яратиш имконини беради. Шунингдек, маҳаллийлаштириш дастурининг амалга оширилиши куйидаги ижобий жиҳатлар билан тавсифланади:

- мавжуд ишлаб чиқариш қувватларидан самарали фойдаланиш;

- саноат турли тармоқларининг қўшилган қиймати юқори даражада бўлган маҳсулотлар экспортини кўпайтириш ва тегишли равишда, анъанавий экспорт салмоғини камайтириш;

- самарали ички ва тармоқлараро ишлаб чиқариш кооператсия алоқаларини ривожлантириш;

- иқтисодиётнинг реал секторида мамлакатимиз корхоналарининг кооператсияси салоҳиятидан юқори даражада фойдаланиш;

- маҳаллий хом ашёни қайта ишлашни кенгайтириш, ишлаб турган корхоналарни замонавийлаштириш ва янгиларини ташкил этиш ҳисобига иқтисодиёт таркибини такомиллаштириш ва ҳ.к.

Маҳаллий товар (иш, хизмат) ишлаб чиқарувчи корхоналарга куйидаги имтиёздар жорий этилди:

- халқаро молия институтлари, донор мамлакатлар, хорижий давлатлар ҳукуматлари, бошқа норезидентлар маблағлари ҳисобидан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида амалга ошириладиган лойиҳалар бўйича халқаро тендерларда хорижий қатнашчилар билан тенг шароитларда, жумладан ишлаб чиқарилган товар (иш, хизмат) ларни етказиб бериш учун чет эл валютасида шартномалар тузган ҳолда иштирок этиш ҳуқуқи берилди.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фойдаланиш назарда тутилган, ўзида ишлаб чиқарилган товар (иш, хизмат) ларни етказиб бериш учун тўғридан-тўғри битимлар шартида норезидентлар билан хорижий валютада шартномалар тузиш ҳуқуқи берилди.

Ўзбекистон бугун халқаро ҳамжамиятнинг ва глобал молиявий-иқтисодий бозорнинг ажралмас таркибий қисми ҳисобланади. Бунинг

тастиғини ташқи дунё билан алоқаларимиз тобора кенгайиб бораётганида, тараккий топган етакчи давлатлар кўмагида иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш, модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш бўйича дастурларнинг амалга оширилаётганида, Ўзбекистоннинг халқаро савдо тизимиغا интеграциялашувида, маҳсулот ва товарлар импорти ва экспортининг ўсиб боришида ва бошқа мисолларда яққол кўришимиз мумкин.”¹⁰ Демак, жаҳон иқтисодиётидаги вазият миллий иқтисодиётимизга таъсир этмасдан қўймайди. Шунинг учун жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозга қарши чора тadbирлар кўрилганлиги мақсадга мувофиқ саналади. Юртимизда амалга ошириётган жаҳон молиявий–иқтисодий инқирозга қарши чоралар дастурида ҳал қилиши лозим бўлган асосий вазифалар белгилаб берилган бўлиб, буларнинг ичида ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш, озиқ-овқат ва бошқа истеъмол товарлар ишлаб чиқаришни рағбатлантириш, шу билан бирга, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади. Биринчи Президентимиз И.А.Каримов такидлаганидек, “Мамакатимизни иқтисодий ривожланишига қаратилган узоқ муддатли стратегик мақсадни амалга оширишнинг пойдевори мустақиллигимизнинг дастлабки кунларидан бошланган ва Ўзбекистоннинг жаҳон бозоридаги рақобатбардошлигини ошириш ва мавқийни мустаҳкамлашга йўналтирилган таркибий ўзгаришлар ва юксак технологияларга асосланган замонавий тармоқлар ва ишлаб чиқариш соҳаларни жадал ривожлантириш устувор йўналишдир”¹¹. Рақобатбардошлик ва ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш тушунчаларига аниқлик киритиб олиш муҳим саналади.

¹⁰ I.A. Karimov “Vatanimizning bosqichma-bosqich va barqaror rivojlanishini ta’minlash-bizning oliy maqsdimiz” –Т.: O’zbekiston, 2009, 36-45 betlar

¹¹ I.A.Karimov.barcha reja va dasturlarimiz Vatanimiz taraqqiyotini yuksaltirish, xalqimiz farovonligini oshirishga xizmat qiladi. 2010 yilda mamlaktimizni ijtimoiy–iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2011 yilga mo’ljallangan eng muhim ustuvor yo’nalishlarga bag’ishlangan O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma’ruzasi. Xalq so’zi, 2011 yil 22 yanvar.

Рақобатбардошлик-мавжуд энг яхши ўхшаш объектларга нисбатан аниқ эҳтиёжни қондириш даражасини тавсифловчи объектив хусусиятидир. Товар рақобатбардошлигининг асосий тузувчилари унинг истеъмол хусусиятлари ва нархидир. Товарларнинг рақобатбардошлигини оширишнинг ўз-ўзидан кўриниб турган усуллари ишлаб чиқариш харажатлари даражасини истеъмолчи харажатлари даражасидан пасайтириш, маҳсулот сифатини ошириш ёки истеъмолчи сотиб олгандан кейин товарга қилинадиган хизмат сифатини оширишдир.

Ишлаб чиқаришни маҳаллияштириш-саноат ишлаб чиқаришнинг турли босқичларида импорт шаклда харид қилиш орқали қўлланувчи деталлар, бутловчи қисимлар, ярим тайёр маҳсулотлар ва тайёр маҳсулотларни маҳаллий хомашё ва материаллар асосида ишлаб чиқаришга ўтказиш жаройини.

Маҳаллийлаштириш дастури ўз мазмунига кўра, республикамиз корхоналарида замонавий талабларга жовоб берувчи, рақобатбардош ва импорт ўрнини босувчи маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш, асоссиз импорт ҳажмини қисқартириш, экспортбоп маҳсулотларни ишлаб чиқариш, янги иш жойларини яратиш каби мақсадларни намоеън этади. Ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш даражаси қуйдаги формула бўйича ҳисоблаб чиқарилади:¹²

$УЛ=(1-И/С)*100\%$, шу билан бирга $0\leq И<С$ бунда :

УЛ-маҳсулотни маҳаллийлаштириш даражаси;

И-импорт қилинаётган хом ашё, материаллар ва бутловчи буюмларнинг сўмларда ифодаланган валюта қиймати;

С-маҳсулот бирлигининг ишлаб чиқариш таннархи.

(Маҳаллий етказиб берувчилардан сотиб олинадиган импорт хом ашё маҳаллий хом ашёга нисбати.)

Импорт ўрнини босиш самараси маҳаллийлаштириш жараёнини амалга ошириш орқали ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ва кўрсатилган хизматлар

¹² Qounun hujjatlar to'plami, -T.: 2005

натijasida tejalgan import mahsulotlari qiymatiga aytiladi. Milliy ishlab chiqaruvchilarni qullab quvvatlash, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, davlat tomonidan barqaror ishlab chiqarishni iulga quyishga qaratiladi.

1.2. Ишлаб чиқаришни локализациялашнинг ҳуқуқий асослари ва имиёзлари

Иқтисодийни модернизациялаш ва ишлаб чиқаришни локализациялаш жараёнини ҳуқуқий томондан тартибга солиниши иқтисодий муносабатларни тартиблайди. Нафақат иқтисодий муносабатларни балким атроф муҳит, экология билан юзага келадиган муаммоларни олдини олади. Мамлакатимизда олиб борилган иқтисодий-ижтимоий ислоҳатларининг замирини айнан шулар ташкил этади. Энергия тежавчи, замон талабларига жавоб берувчи, экологик тоза маҳсулотларга талабнинг ошиб бораётганлиги бунга мисол бўла олади.

Республикада автомобиллар учун бутловчи қисмлар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришни ривожлантириш бўйича Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 5 сентабрдаги 342–сонли қарорига мувофиқ 2005 йилгача бўлган даврда маҳаллий хомашё асосида буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастурига кўра ишлаб чиқаришни технологик жиҳатдан янгилаш ва замонавийлаштириш, ишлаб чиқариш мақсадидаги маҳсулотлар импортини қисқартириш, маҳаллий хомашёдан жаҳон стандартларига жавоб берувчи, ички ва ташқи бозорларда рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқариш хажимларини кўпайтириш, шунингдек давлатнинг валюта сарф-харажатларини мақбуллаштириш ва янги иш ўринларини ташкил этиш асосида саноатда таркибий қайта ўзгаришлар ҳисобига иқтисодийнинг баланслигини таъминлашга қаратилди. Бу дастур “Узавто саноат” уюшмасида тугалланган технологик скилл маҳсулотларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйишни имконини берди. Автомобил саноатида маҳаллийлаштириш дастури автомобил маҳсулотлари таннархини пасайтириш ва ташқи етказиб берувчиларга боғлиқликни камайтиришга асос солди.

Автомобилсозликда 7 та қўшма корхона фаолият бошлаб, ўриндиқлар, бамперлар, шовқинни пасайтиргич мосламалар, ёнилғи баклари ва йирик колипланган деталлар, ички безак деталлари, ғилдиракнинг дисклари,

автомобил эмали ишлаб чиқариш йўлга қўйилди. Республиканинг қариб 20 та корхонаси автомашиналар учун 150 номда деталлар ишлаб чиқаришни бошлади. Фарғона водийсининг зич жойлашган туманларида 2400 дан ортиқ ишчи ўринлари ташкил этилди. Импортда бутловчи буюмлар олиб келиш йилига 58 млн АҚШ доллардан ортиққа қисқарди. Махсулот таннархи 10 фоизга камайди, бутловчи буюмларни ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш 42 фоизгача етказилди.¹³

Иккиламчи маҳаллийлаштириш, яъни ёрдамчи корхоналарнинг ўзлари учун импорт ўрнини босувчи ишлаб чиқаришларни ташкил этиш жараёни бошланди. Масалан, “УзДонгЖу Пент” қўшма корхонаси автоэлементлардан фойдаланган ҳолда “Уз-Корам” қўшма корхонасида тайёр автомобилнинг рангига мос равишда бўялган бамперлар ишлаб чиқариш бошланди. “УзСемЮнг” қўшма корхонаси “Уз-корам” қўшма корхонаси учун приборлар панелларини қолиплашни ташкил этди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 23 августдаги 405-сон қарорига мувофиқ Автомобил саноатини бошқариш тузулмасини такомиллаштириш чора–тадбирлари тўғрисида қарорга кўра Ўзбекистон Республикаси Давлат мулки қўмитаси ва Ўзбекистон автомобилсозлик корхоналари уюшмаси кенгашининг уюшмани очик акциядорлик жамияти шаклидаги “Ўзавтосаноат” акциядорлик компаниясига айлантирилди ва унинг ҳуқуқий ворисига айланди. Асосий вазифаларига ўрта ва узоқ муддатли истиқболда автомобилсозликни барқарор ривожлантириш стратегияси ва дастурларини ишлаб чиқариш, тармоқда ягона илмий–техника ва инвестиция сиёсатини ўтказиш, маркетинг тадқиқотларини ўтказиш, рақобатбардош махсулотларнинг янги турларини ишлаб чиқаришни ўзлаштириш, уларнинг жаҳон бозорига кириб боришига кўмаклашиш, тармоқ корхоналарини замонавийлаштиришга ва технология билан қайта жиҳозлашга, ушбу мақсад учун хорижий инвестицияларни жалб этишга кўмаклашиш, етакчи хорижий фирмалар билан биргаликда автомобил

¹³ Vazirlar mahkamasining 2000 yil 5 sentabrdagi 342–sonli qarori

транспортнинг замонавий турларини, улар учун бутловчи буюмлар ва деталларни ишлаб чиқарувчи корхоналарни ташкил этиш, автомобил тармоғи корхоналари ва ташкилотларига ахборот хизматлари кўрсатиш, тармоқ учун малакали ишчи кадрлар ва мутахассислар тайёрлашни, менежментнинг замонавий методларини эгаллаган, бозор шароитида самарали ишлашга қодир бўлган бошқарув кадрлари малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлашни ташкил этиш кабилар белгиланди.¹⁴

2006-2008 йилларда бу дастур ўз давомини топди ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан мустаҳкамланди. Махсус комиссия тузилиб мониторинг ташкил этилди. Маҳаллийлаштириш дастурида иштирок этаётган корхоналар 2009 йил 1 январигача:

1. Четдан олиб келинадиган технология ускуналари ва уларнинг эҳтиёт қисмлари, шунингдек республикада ишлаб чиқарилаётган, маҳаллийлаштирилаётган маҳсулотни ишлаб чиқаришдаги технологик жараёнида фойдаланиладиган компонентлар учун божхона тўловларидан (божхона йиғимлари бундан мустасно);
2. Маҳаллийлаштириш лойиҳалари бўйича ишлаб чиқарилган маҳсулотлардан олинадиган даромад (фойда) солиғи, ягона солиқ тўловларини тўлашдан;
3. Маҳаллийлаштирилайдиган маҳсулот ишлаб чиқариш учун фойдаланиладиган асосий ишлаб чиқариш фондлари бўйича мулк солиғи тўлашдан озод қилинди.

2006 йил 14 декабр ПҚ-531–сони билан Самарқанд автомобил заводида ишлаб чиқаришни янада ривожлантириш ва республика автотранспорт паркни янгилаш чора–тадбирлари тўғрисидаги қарор қабул қилнди. Унга кўра Ўзбекистонда автобуслар ва юк автомобиллари ишлаб чиқаришни янада ривожлантириш ҳамда уларнинг рақобатбардошлигини янада ошириш, республика автотранспорт воситалари паркни тўлдириш ва янгилаш, шунингдек йўловчилар ва юк ташиш хавфсизлигини ошириш ҳамда

¹⁴ www.lex.uz

атмосферага зарарли чиқиндилар чиқаришни қисқартириш мақсади кўйилди. Шу ўринда “Ўзавтосаноат” АК Туркиянинг “Коч” компаниялари гуруҳига тегишли “СамКочавто” ЙТАЖ акцияларининг 50 фоизини сотиб олди, натижада корхона 100 фоизлик Ўзбекистон капитали билан “Самарқанд автомобил заводи” МЧЖга айлантирилди.

Заводда “ИСУЗУ Моторс” компанияси (Япония)да ишлаб чиқарилган шассиларда автобусларни серияли ишлаб чиқариш бошланди, уларни етказиб бериш “ИТОЧУ Корпоратион” ҳамда “ИСУЗУ Моторс” компаниялари билан узоқ муддатли ҳамкорлик қилиш режалари ишлаб чиқишни назарда тутди.¹⁵

“Ўзавтосаноат” АК ва “Асака” банкининг “Самарқанд автомобил заводи” МЧЖ маҳсулотларини лизинг асосида сотиш учун 6 млрд сўм бошланғич устав капиталига эга бўлган 5 йил муддатгача ва лизинг компанияси даромад ставкасини йилига 5 фоиздан оширмаган ҳолда “Ўзавтосаноат-Лизинг” ихтисослаштирилган лизинг компаниясини ташкил этиш ва бу компаниядан биринчи марта харид қилган харидорлар Республика йўл фондига йиғим тўлашдан 2010 йилнинг 1 январигача озод қилиш имтиёзи белгиланди. 2007 йил 1 мартдан бошлаб экологик зарар келтурувчи, турли чиқиндиларни ишлаб чиқариш воситаларини олиб келиш тақиқланди.

2007 йил 24 июл ПҚ-675-сон “ЎзДЕУавто” акциядорлик жамияти автомобиларининг янги моделларини ишлаб чиқаришни ташкил этиш чоратадбирлари тўғрисида қарорга кўра Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги, Молия вазирлиги ва “Ўзавтосаноат” акциядорлик компаниясининг Седан “Шевроле эпика (ДЕУ “Тоска”) 1008 дона, йўлсиз жойларда юра оладиган “Шевроле Каптивa” (ДЕУ “Винсторм”)-696 дона, минивен “Шевроле такума” (ДЕУ “Реззо”)-888 дона янги автомобиллар моделларининг йирик блоки ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва уни тақдимотини 2007 йилнинг 13-14 сентябри мобайнида ўтказиш тўғрисида таклифлар қабул қилинди. Ушбу моделдан тушгам маблағлар “Ўзавтосаноат” акциядорлик компаниясининг жамғарилиб бориладиган махсус ҳисоб

¹⁵ www.lex.uz

рақамига йўналтирилади. Керакли бутловчи материаллар импорти учун валюта ички бозорда мазкур моделдаги автомобилларнинг 50 фоизгача қисмини амалдаги қонун ҳужжатларга мувофиқ, республика тижорат банклари томонидан чиқарилган пластик карточкалари ёрдамида миқдорларнинг валюта ҳисоб рақамидан хорижий валютада сотиш йўлга қўйилди. Келтириладиган бу русум учун бутловчи буюмлар ва узеллар божхона тўловидан озод этилди. Бозордаги таклифнинг ўзгариши автомобил саноатини модернизациялашни тезлаштириб, 2008-2009 йилларда автомобил саноати корхоналарини модернизация қилиш, техникавий ва технологик қайта жиҳозлаш датури Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 5 декабрдаги ПҚ-741–сонли қарори билан тасдиқланди. Унга кўра автомобил саноатини янада барқарор ривожлантириш, ишлаб чиқарилаётган автомобиллар, автобуслар ва бутловчи буюмлар сифати ҳамда рақобатбардошлигини ошириш, экспорт ҳажмларини кўпайтириш ва ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришни чуқурлаштириш мақсадида қуйидаги вазифалар белгиланди:

- ✓ Автомобил саноати учун тайёр маҳсулот ва бутловчи буюмлар ишлаб чиқаришни ўстиришнинг барқарор юксак суръатларини таъминлаш ҳамда шу асосида ички бозорда автомобил маҳсулотларига бўлган талабни-эҳтиёжни қондириш даражасини янада ошириш, экспорт солоҳиятини кенгайтириш;
- ✓ Автотранспорт воситаларининг бутловчи қисмлари ва узеллари ишлаб чиқаришни чуқур маҳаллийлаштириш;
- ✓ Юқори унумли илғор технологиялар ва ускуналар жорий этиш йўли билан автомобилларни хавфсизлик, сифат ҳамда экологик характеристикалари бўйича халқаро талабларга жавоб берадиган янги замонавий моделларни ишлаб чиқишни ўзлаштириш кабилардир.

Дастур ижроси тегишли раҳбарлар зиммасига юклатилиб, мақсадли прогноз параметрларига тўлиқ ҳажмда ва белгиланган муддатларда эришиш ва лойиҳаларни амалга ошириш, кенг миқёсда лойиҳа ҳужжатларини ўз

вақтида ишлаб чиқариш, келишиб олиш ва белгиланган тартибда тасдиқлаш, белгиланган параметрлар доирасида олиб келинадиган ускуналар, двигатилар, трансмиссиялар, материаллар, бутловчи буюмлар ва узеллар, технологик ҳужжатлар ҳамда автомобил маҳсулотлари ишлаб чиқариш жихозлари, шунингдек автомобилларни йирик блокли йирик тўпламлари 2010 йилнинг 1 январигача божхона тўловларидан озод этиш белгиланди.

2008 йил 26 декабр 279–сонли Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига кўра Хорижий инвестициялар иштирокидаги куч агрегатлари ишлаб чиқарадиган “General Motors Powertrain-Uzbekistan” корхонасини куриш дастури ишлаб чиқилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йи 28 майдаги “2008-2010 йилларда саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқариш Дастури тўғрисида” ги ПҚ-879-сон қарорига кўра белиланган корхоналар 2008 йил 28 майдан 2011 йил 1 январгача қуйдагиларни тўлашдан озод этилади:¹⁶

- Четдан келтириладиган технологик асбоб–ускуналар ва улар учун эҳтиёт қисмлари, шунингдек маҳаллийлаштириладиган маҳсулотлар ишлаб чиқаришда технологик жараёнда фойдаланиладиган, республикада ишлаб чиқарилмайдиган компонентлар учун божхона тўловлари (божхона расмийлаштириш йиғимлари бундан мустасно) дан;
- Маҳаллийлаштириш лойиҳаари бўйича ишлаб чиқарилган маҳсулотлар бўйича фойда солиғидан, ягона солиқ тўловидан;
- Маҳаллийлаштириладиган маҳсулотларни ишлаб чиқариш учун фойдаланиладиган асосий ишлаб чиқариш фондлари бўйича мулк солиғидан.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Хорижий инвестициялар иштирокида “GM Uzbekistan” кўшма корхонасини барпо этиш тўғрисида”

¹⁶ www.lex.uz

2008 йил 21 февралдаги ПҚ-800-сон қарорини бажариш юзасидан, 2010 йилнинг 3 чорагида замонавий хавфсизлик, қулайлик ва дизайн талабларига жавоб берадиган “М300” моделдаги автомобилларни сериялаб ишлаб чиқаришни ўзлаштириш йўли билан Асака автозаводининг маҳсулотининг турини янгилаш мақсадида 2008 йил 26 сентябрда “Женерал Моторс Ўзбекистон” ёпиқ акциядорлик жамияти билан “Женерал Моторс ДЕУ Авто Андижон технология” компанияси ўртасида “М300” моделдаги автомобилдан йилига 50 минг автомобил ишлаб чиқариш қувватига эга бўлишни назарда тутди.

2009 йилда ҳам саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулот ва бутловчи буюмлар ва материалларни ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришнинг аҳамияти ориб борди ва янги йўналишлар қабул қилинди. Дастурнинг мақсадли давоми 2010 йилда маҳаллийлаштирилган маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини 1,45 баробар ўсишини назарда тутди. Товар бозорида мамлакатимизда ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг бозордаги улуши 80 фоизни ташкил этса бозор тўйинган деб баҳолаш мезони критилди.

Дастур доирасида ўзлаштиришга таклиф қилинаётган таварга нисбатан аниқ мезонлар:

- Маҳаллийлаштириладиган маҳсулотни ишлаб чиқаришни ташкил қилиш учун қувватлар ва маҳаллий хом ашё ресурсларининг мавжудлиги;
- Ишлаб чиқариладиган маҳсулотни маҳаллийлаштиришнинг камида 33%и га етказишни;
- Охирги маҳсулот товар позициясининг дастлабки хом ашёга нисбатан ташқи иқтисодий фаолиятнинг тавор номенклатураси коди бўйича камида дастлабки тўртта белгисадан камида биттаси даражасида ўзгаришига эришиш;
- Маҳаллийлаштирилдагиган маҳсулотга ташқи ва ички бозорда талабнинг борлиги;
- Худди шундай маҳсулотнинг импорт қилиниши (янги товар булмаса);

- Маҳсулотнинг потенциал истемолчилари билан шартномалар ва дастлабки келишувлар булиши;
- Маҳаллийлаштириладиган маҳсулот нархининг шундай импорт қилинаётган маҳсулот нархидан баланд булмаслиги лозим.

1.2.1 жадвал.

Маҳаллийлаштириш дастурига киритилган корхоналарга нисбатан берилган солиқ ставкалари¹⁷

№	Тўлов тури	Фоизда	
		2016 йил солиқ ставкаси асосида	Маҳаллийлаштирилган корхоналар ва автокомпаненталрни етказиб берувчилар
1	Фойда солиғи	7,5%	Озод этилган
2	ҚҚС	20 %	Озод этилган
3	Ер солиғи	100\$ - 43,000\$ гектарига худудлар бўйича	
4	Мулк солиғи	5%	Озод этилган
5	Ижтимоий фонд	25 %	
6	Мактаб фонди	0,5%	
7	Пенсия фонди	1,6 %	
8	Республика йўл фонди	1,4 %	
9	Инфратузулмани ривожлантириш ва ободонлаштириш учун солиқ	8 %	
10	Божхона толовлари	Мажбурий тўлов (5-40%) акцис солиғи(10-20%) импорт божи (20%)	Озод этилган

¹⁷http://www.norma.uz/uz/qonunchilikda_yangi/2017_yilda_soliqlar_va_boshqa_majburiy_tulovlar_stavkalaridagi_uzgarishlar

Маҳаллийлаштириш дастурига киритилган лойиҳаларни амалга оширишда қатнашаётган, автомобил учун бутловчи қисмларни ишлаб чиқарувчилар, компонентлар билан таъминлаб берувчи корхоналарга солиқ тўловларида имтиёзлар бўлиб, улар юқоридагича(1.2.1 жадвал):¹⁸

Маҳаллийлаштириш дастурига иштирок этаётган корхоналарга берилган имтиёзлар:

- Олиб қрилаётган технологик жихозлар ва унга эҳтиёт қисмлар, шунингдек ишлаб чиқариш жараёнида ишлатиладиган ҳамда республикада ишлаб чиқариладиган хом ашё ва компонентлар учун божхона туловларидан озод этилган;
- Маҳаллийлаштириш лойиҳаси бўйича ишлаб чиқарилган маҳсулот кесмида фойда солиғи ёки ягона солиқ туловидан;
- Маҳаллийлаштириш лойиҳаси кесмида ишлаб чиқариш фондлари миқёсида мол-мулк солиғидан озод этилади.

Берилган имтиёзлар бўйича озод бўлган маблағлар фақат ишлаб чиқаришни кенгайтириш, амалдаги ишлаб чиқаришни реконструкция қилиш, модернизациялаш, техник ва технологик қайта жихозлаш, сифатни бошқариш тизимини жорий этиш, маҳаллийлаштириладиган маҳсулотни ишлаб чиқариш учун зарур хомашё ва материалларни сотиб олишга юналтирилиши лозим.

“Саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулот, бутловчи қисмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастурини шакллантириш тартиби тўғрисида низомга ўзгартиришлар киритилди”¹⁹. Хусусан:

- Асосий ўзгаришлардан бири маҳаллийлаштириш лойиҳари паспортини электрон форматда тақдим этиш имкониятидир;
- Маҳаллийлаштириш даражасига эришиш мезонининг ишлаб чиқарилаётган маҳсулот таннархининг камида 33 % миқдорида ўзгариши.

¹⁸ “Moliya va iqtisod” jurnali –M.: 2013.

¹⁹ Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг 2009 йил 1 декабрдаги ПҚ 1236 сонли қарор

Илгари бу кўрсаткич камида 30% даражада бўлган. Кўрсаткич тайёр маҳсулот таркибида маҳаллий хом ашё ва бутловчилар улушининг ошириш мақсадида ўзгартирилди;

- Лойихалар ташаббускорлари томонидан ишлаб чиқариш қувватлари доирасида Махсус идоралараро комиссия ва Вазирлар Маҳкамаси билан келишмасдан маҳсулот ҳажмини ошириши. Илгари бундай ўзгаришлар тегишли органлар билан келишилган тарзда олиб борилган;

- Экспортга йўналтирилган маҳсулот турларини ишлаб чиқаришни назарда тутувчи корхоналарининг ўз лойихаларининг маҳаллилаштириш дастурига киритишдаги устунлик ҳуқуқи.

1.3. Саноат тармоқларида ишлаб чиқаришни локализациялаштириш ва унда автомобил саноатининг ўрни юзасидан хориж тажрибаси

Мамлакатда барқарор ижтимоий тарққиётга эришиш, биринчи навбатда, аҳоли бандлиги даражасининг ошиши орқали намоён булади. Янги иш ўрнларини яратиш, бандлик, ижтимоий-иқтисодий барқарорлик ишлаб чиқаришнинг даврийлиги билан боғлиқ. Янги иш ўринларини яратиш меҳнат ресурсларининг минтақалар бўйича тақсимланиши, минтақаларнинг табиий шароити, потенциали, урбанизациялашув даражаси минтақанинг айнан қайси тармоқ ривожини учун ички имконияти, ўзига хос устун томони бор эканлиги, минтақада мос ишлаб чиқаришни йўлга қуйиш, маҳаллий хом ашё материаллари асосида ишлаб чиқаришни локализациялаш жараёнига туртки бўлади. Натижада аҳолини меҳнатда бандлигини ошириш мақсадида самарали, қушимча қиймат яратувчи соҳаларда кенг миқёсда янги иш ўринларини яратиш имкониятлари кенгайди.

Аҳоли бандлигини ошириш, турмиш даражасининг яхшиланиши урбанизациялашув (эндоген ва экзоген омиллар таъсирида), шаҳарларнинг пайдо булиши, уларнинг массивтабининг кенгайиши билан тўғри пропорционал. Шундай бўлсада, урбанизациялашув жараёни айнан қайси омиллар таъсирида юзага келганини урганиш қийин, лекин саноат маҳсулотларини йиғиш, унга бутловчи маҳсулотларни етказиб бериш сезилари таъсир кўрсатади. Шу билан бирга, эндоген омиллар иқтисодиётнинг истиқболли йўналишларини аниқлаштиради, саноат маҳсулотларини йиғишни кенгайтиради. Хендерсен (1997) такидлаганидек, саноат маҳсулотларини йиғиш икки йўналишда олиб борилади: иқтисодиётни урбанизациялаш йўналиши (Жокобсдан сўнг 1969 йил); саноат маҳсулотларини локализациялаш йўналиши (Маршал, 1920; Арров, 1962; Роммер, 1986. Қисқача “МАР” ҳам деб номланади).²⁰ Бу йўналишларнинг иккиси ҳам ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва аҳоли бандлигини таъминлашга хизмат

²⁰ Douth, Wolfgang “Agglomeration and regional employment growth”- IAB-Discussion Paper , №7/2010

килади. Уларнинг асосий фарқи саноат маҳсулотларни йиғишнинг интензив усули маълум шаклда олиб борилишидир. Саноат маҳсулотларини локолизациялаш икки хил маънода қўлланилади, “МАР” талқинига кўра саноат маҳсулотларини бир-бирига яқин тарзда жойлаштиришни кўзласа, иккинчи кўзланган мақсад “Кластр” хосил қилиш (Портер 2003 йил). Кластр хосил қилишда ўзаро алоқадор корхоналарнинг географик жихатдан марказлашуви, етказиб берувчиларининг ихтисослашуви, хизмат кўрсатиш, саноатининг ўзаро боғлиқлиги билан характерланади ва институтларнинг ассасациясини хосил қилади маълум минтақаларда, лекин ўзаро рақобат асосида фаолият олиб боради ва кооператив тарзда бошқарилади. Масалан: унверстетлар, стандартлаштириш агентликлари ва савдо ассасациялари.

Ишлаб чиқаришни локализациялашнинг пайдо булиши ва унинг ўсиши минтақалар кесимида иқтисодий ихтисослашуви билан боғлиқ. Ихтисослашувни аниқлашда Беадурй ва Счиффауерова²¹ (2008 йил)ларнинг минтақалар бўйича ҳисобланаган ўлчов бирликлари, яъни локализациялашув даражаси, саноат тармоқлари бўйича бандлик даражаси, реал сектор тармоқлари бўйича тармоқларнинг ўзаро боғлиқ технологик даражаси (иқтисодиёт тармоқлари бўйича, Қўшилган қиймат бўйича, капитал қуйилма бўйича ҳам ҳисобланган) катта ахамият касб этади.

Ишлаб чиқаришни локализациялаш ва урбанизациялашув даражаси тўғрисидаги қарашлар мунозарали ҳисобланади. Хусусан, 2001-2005 йиллар оралиғида Италиядаги минтақаларнинг инфармцион технологиялар унинг аҳоли бандигини даражасига таъсирини аниқлашда Лазагни (2011 йил) “Local Labour Market (LLM)” Минтақаларда маҳаллий меҳнат бозорининг ўрнини аниқлашда фойдаланган, лекин инфармацион технология аҳоли бандлиги сезиларли даражада оширмади. Пiy at el (2009 йил) инфармацион технологияларнинг саноат маҳсулотларини йиғиш даражасини оширишга

²¹ Catherine Beaudry*, Andrea Schiffauerova “Who’s right, Marshall or Jacobs? The localization versus urbanization debate” Research Policy 38 (2009),-С.: 318–337 journal homepage: www.elsevier.com/locate/respol

таъсирини Германия мисолида 2003-2007 йиллар оралиғини таҳлил қилган холда ихтисослашув ва урбанизациялашув орасидаги боғлиқликни аниқлади, лекин бу минтақанинг хажми катталиги урбанизациялашувни чуқурлаштирадиган фикр ўзини оқламади. 2004 йилда Эжермо Жакопнинг гипотезасини бойитиб Хендерсиннинг ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш даражасини аниқлашда унинг саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш хажми ва ишчи меҳнат унумдорлигига эластиклигини аниқлаштирди. Унинг хулосасига кўра катта минтақаларда ишлаб чиқариш потенциали юқори, чунки саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш чуқурлаштирилган. 1992 йилда Глаесер эт эл АҚШнинг 170 та худудида саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришни чуқурлаштириш аҳоли бандлигини таъминлашга ижобий таъсир кўрсатганлигини аниқлади. Бошқача айтганда, саноат технологияси ва аҳоли бандлиги ўртасидаги боғлиқлик деярли йуқлигини кўрсатди.

Умуман олганда, олиб борилган тадқиқотларининг кўпчилигида Маршалнинг ишлаб чиқаришда локализацияни чуқурлаштириш, саноат кооперацияси асосида ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш иқтисодий ўсиш ёки инновацион ишлаб чиқаришга ижобий таъсир кўрсатади. Бу эса, ўз навбатида ишлаб чиқариш тармоқлари таркибида янги иш ўринларини яратишнинг истиқболли йўналишларига асос булади.

Л.В.Стрелкова, С.С.Кабановлар “бир томондан иқтисодий ўсиш келажакда янги иш ўринларини яратиш имконини берса, иккинчи томондан харажатларнинг камайиши, меҳнат унумдорлигининг ошиши, ишлаб чиқаришда самарадорликнинг ўсиши каби жараёнларнинг ривожланиб бориши натижасида банд аҳоли сонининг қисқариб боришига олиб келади²²”, деб такидлаган.

Иқтисодий ўсиш ва бандлик ўртасидаги мувозанат мамлакат иқтисодий барқарорлигини таъминловчи индикаторлардан бири ҳисобланади. Статистик маълумотларга кўра, Россия Федерацияси, Буюк Британия, Хитой ва Япония

²² Стрелкова Л.В., Кабанов С.С.О влияние инноваций на рост производительности труда и занятость в Российской экономике.// “Социальные науки”,2011.№1.-С.147-150

мамлакатларида ишсизлик даражаси иқтисодий ўсиш даражасига қараганда ўртача 3,5-4,5 %га ортиқ (1.3.1 жадвал).

1.3.1 жадвал.

Ривожланган айрим мамлакатларнинг иқтисодий ўсиш ва ишсизлик ҳолати²³

Йиллар	Россия Федерацияси		Буюк Британия		Хитой		Япония	
	ЯИМ ўсиш суръати, %	Ишсизлик даражаси, %	ЯИМ ўсиш суръати, %	Ишсизлик даражаси, %	ЯИМ ўсиш суръати, %	Ишсизлик даражаси, %	ЯИМ ўсиш суръати, %	Ишсизлик даражаси, %
2003	7,3	8,6	2,8	5,0	10,0	4,3	1,4	5,3
2004	7,2	8,2	3,0	4,8	10,1	4,2	2,7	4,7
2005	6,4	7,6	2,2	4,8	11,3	4,2	1,9	4,4
2006	8,2	7,2	2,8	5,4	12,7	4,1	2,0	4,1
2007	8,5	6,1	2,7	5,4	14,2	4,0	2,4	3,8
2008	5,2	6,4	-0,1	5,6	9,6	4,1	-1,2	4,0
2009	-7,8	8,4	-4,4	7,5	9,2	4,2	-6,3	5,1
2010	4,3	7,5	1,8	7,8	10,4	4,1	4,5	5,0
2011	4,3	6,6	0,8	8,1	9,2	6,5	-0,8	4,6
2012	3,6	5,7	-0,1	7,8	7,8	6,4	2,2	4,4
2013	1,3	5,5	2,9	7,6	7,7	4,1	0,8	4,0
2014	0,7	5,2	4,0	6,2	7,3	4,1	0,0	3,6
2015	-3,7	5,6	2,2	5,4	6,9	4,1	0,6	3,4
2016	-0,8	5,5	2,0	4,9	6,7	4,1	0,5	3,1
Ўртача	3,4	7,2	1,7	6,6	9,6	4,8	0,8	4,5

²³ www.areport.ru/stat/php?razdil=country

Буюк Британияда иқтисодий ўсиш суръати 2003-2016 йиллар кисимида ўртача 1,7 %, Японияда эса деярли 0,8 % ни ташкил этишига қарамасдан бу давлатлар аҳоли турмиш даражси ва сифати юқорилигини сақлаб турмоқда. Аммо, айрим давлатларда, аксинча, бандлик даражаси ҳамда иқтисодий ўсиш сўраъти юқори бўлишига қарамасдан, аҳоли турмуш даражаси анча паст. Меҳнатга лаёқатли аҳолининг саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришга, локализациялаш дастурларига критилган маҳсулотларни ишлаб чиқаришга жалб этиш иқтисодий самарадорликни реал даражада оширади ҳамда меҳнат унумдорлигини оширади. Иқтисодиёти ривожланган мамлакатлар меҳнат унумдорлигини ошириш орқали ижтимоий-иқтисодий тараққиётга эришмоқда. Масалан, дунёда меҳнат унумдорлигининг даражаси бўйича биринчи ўринда АҚШ, кейинги ўринларда Ирландия, Люксембург, Бельгия ва Франция давлатлари туради²⁴. Ушбу давлатларда иқтисодий ўсиш суръатари охириги ун йил ичида ўртача 4,6 %дан 6.8 фоизгачани ташкил этди. 2014-2016 йилларда ишсизлик даражаси АҚШда 5,4 фоиз, Францияда 10,2 фоиз, Белгияда 8,3%ни, Люксумбургда 6,7%ни ташкил этади. Лекин шунга қарамасдан, бу мамлакатларда турмуш даражаси бўйича юқори мамлакатлар қаторига киради. Хусуан, 2014-2016 йилларда ЯИМ аҳоли жон бошига харид қобилиятига кўра Люксембургда ўртача 104660, Ирландияда 9706, Бельгияда 45893, Францияда 41031 АҚШ долларни ташкил этади. Иқтисодиётининг таркибий тузилиши бўйича ўрганилганда чизиқли ўртачани топиш методига кўра хизматлар соҳаси 78,0 % атрофида, қурилиш соҳаси 14,5 %, ишлаб чиқаришда 7,5 % тадбиркорлик фаолияти ташкил этилган. Ўрганилган мамлакатларда тадбиркорлик фаолиятининг катта-кичиклигини ишчи ўрни бўйича ҳисоблаганда асосий тадбиркорлик фаолияти 1-9 кишигача бўлган тадбиркорлик асосий қисми эгаллайди(1.3.2 жадвал).²⁵

²⁴ Стрелкова Л.В., Кабанов С.С.О влияние инноваций на рост производительности труда и занятость в Российской экономике.//”Социальные науки”,2011.№1.-С.147-150

²⁵ <http://oe.cd/disclaimer> Entrepreneurship at a Glance 2016 - © OECD 2016

1.3.2 жадвал.

Тадбиркорлик фаолиятининг иқтисодиётнинг асосий секторларида ташкил этилиши, %да²⁶

Мамлакатлар	1-9			10-19			20-49			50-249			Ишлаб чиқариш	Хизмат кўрсатиш	Қурилиш
	Ишлаб чиқариш	Хизмат кўрсатиш	Қўрилиш саноати	Ишлаб чиқариш	Хизмат кўрсатиш	Қўрилиш саноати	Ишлаб чиқариш	Хизмат кўрсатиш	Қўрилиш саноати	Ишлаб чиқариш	Хизмат кўрсатиш	Қўрилиш саноати			
Белгия	82	95	95	8	3	3	6	2	1	4	1	0,5	6,0	76,8	17,3
Франция	87	96	96	6	2	3	4	1	1	3	1	0,3	7,7	74,0	18,3
Германия	61	85	81	20	8	14	8	5	4	8	2	1,2	9,3	78,4	12,3
Люксембург	63	90	73	12	5	13	13	3	9	10	1	4,1	2,7	85,7	11,5
Россия	68	83	77	11	8	10	11	6	8	8	3	4,1	11,0	76,1	12,9
АҚШ	67	80	84	14	10	9	11	7	5	7	3	1,9	8,2	77,1	14,7
Ўртачаси	71,2	88,1	84,3	11,8	6,2	8,5	8,8	3,7	4,9	6,4	1,7	2,0	7,5	78,0	14,5

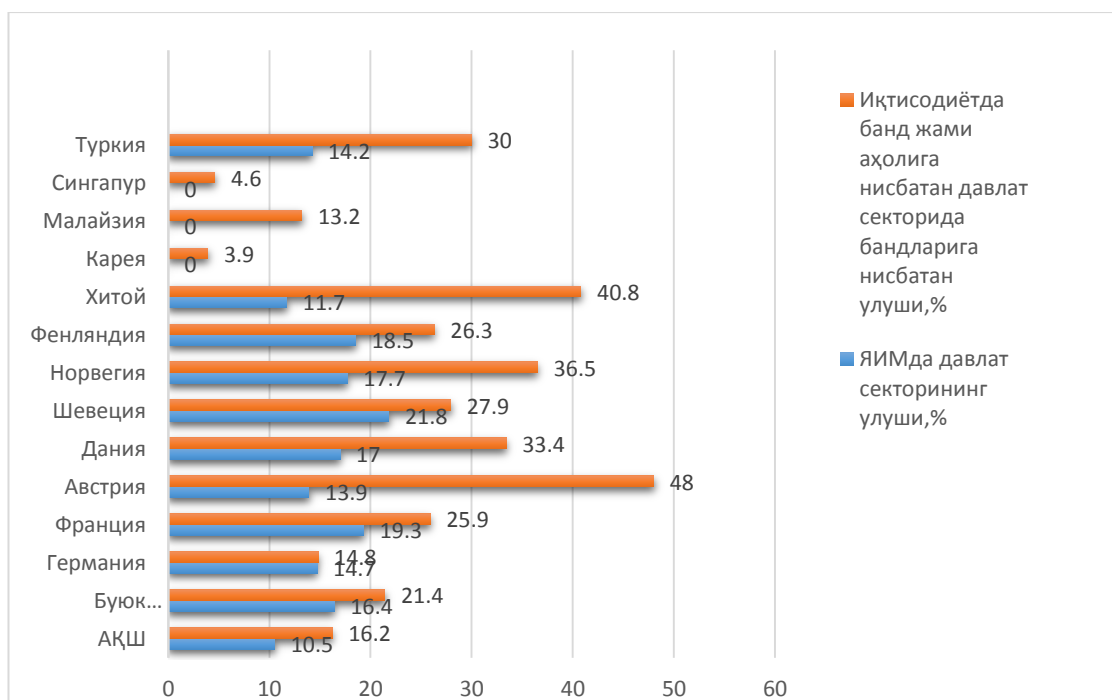
²⁶ <http://oe.cd/disclaimer> Entrepreneurship at a Glance 2016 - © OECD 2016 маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди

Ўзбекистонда иқтисодиётда давлат секторининг ЯИМдаги улуши 2016 йил ҳолатига кўра 17 % яқинни ташкил этади. Давлат секторида банд бўлган меҳнат ресурслари жами меҳнат ресурсларининг 17,9 % ни ташкил этади. Бу кўрсаткичлар Францияда мос равишда 18,5 %; 26,3%ни, АҚШда мос равишда 10,5%; 16,2 %ни, Германияда мос равишда 14,7%; 14,8% ни ташкил этади(1.3.1 диаграмма).²⁷

Жаҳон тажрибасига кўра аҳоли бандлигини таъминлашда қуйидаги моделлардан фойдаланилади:

1. Европа модели-ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш меҳнат ресурсларига талабни камайтирди. Бу аҳолининг ижтимоий ёрдамга муҳтожлар сонини ошириб бандлик бўйича пассив сиёсат юритишига, ишсизлик нафақаларининг оширишига сабаб бўлди;
2. Швед модели-аҳолининг тўлиқ бандлигини таъминлашда давлат корхоналарининг улуши катта ҳисобланади, бу бюджет тақчиллигини келтириб чиқишига таъсири катта;
3. Америка модели-янги иш ўринларини даромади катта бўлмаган ишлаб чиқариш тармоқларида ташкил этиш йўлга қуйилган, аҳолининг харид қилиш қувватини оширишда банк кредитларининг улуши катта ҳисобланади;
4. Япония модели-меҳнат унумдорлигининг ошиши меҳнат стажи билан боғлиқлигидир. Даромади иш стажи, ёши, оила тарқибига боғлиқ. Кадрларининг ихтисослашуви кучли булиб, бозор талабига мослашувчанлиги қийин кечади.

²⁷ Экономическое обозрение №11(191) 2015

1.3.1 диаграмма. Давлат секторига банд бўлган меҳнат ресурсларининг жами меҳнат ресурсларига нисбатан улуши ва давлат секторининг ЯИМдаги улуши, % (2015 йил)²⁸

XX асрда дунё аҳолиси 1,6 млрддан 7,5 млрдга ошди. Демографик ҳолат мамлакатлар миқёсида турлича кечган. Дунё бўйича 1980-2016 йиллар оралиғида ишчи кучи 1,2 млрддан 3,4 млрдгача ошиб борган. 66 % дан ортиқ меҳнат ресурслари ЯИМнинг аҳоли жон бошига нисбатан энг кам мамлакатларга тўғри келади. Меҳнат ресурсларининг кескин ошишига қарамадан ривожланган мамлакатларда урбанизациялашувнинг ошиши меҳнат унумдорлигинининг техникка технологиянинг ривожланиши натижасида ошиши ҳисобига бандлик таъминланган²⁹.

1990-2012 йиллар оралиғи 1 млрддан ортиқ янги иш ўринлари (қишлоқ хўжалигидан ташқари) яратилган бўлса, шулардан 900 млнга яқини ривожланаётган мамлакатларда яратилган. Шулардан, Лотин Америкаси, шарқий-жанубий Шарқий Осиё мамлакатлари (Корея, Гонконг, Сингапур, Тайвань, Малайзия, Таиланд), Хитой мамлакатларида меҳнатга талабни

²⁸ А.В. Вахабов, Д.А.Таджибаева, Ш.Х.Хажикабиев “Жаҳон иқтисодиёти ва халқаро иқтисодий муносабатлар” –Т.:2015

²⁹ А.Н. Нанавян «Структура занятости населения: динамика и тенденции развития» Угрози и безопасность №17(158)-2012

саноатни ривожлантириш орқали шакллантирилди. Саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришда биринчи босқичида саноат маҳсулотларини йиғиш, маҳаллийлаштириш, кластр тизимини жорий этиш босқичида амалга оширилди.

XX асрнинг 50 йилларида бу мамлакатларда импорт ўрнини босувчи маҳсулотларни ишлаб чиқариш кенг тус олиб, ташқи бозордан ҳимояланиш мақсадида кучли протекционализм сиёсати олиб борилди, лекин мамлакатнинг ташқи бозор билан интеграциялашувини чекламаган. Импорт ўрнини босувчи маҳсулотларини ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастурига критилган маҳсулотлар асосан маҳаллий хом ашё асосида ишлаб чиқариш йўлга қўйилган. Натижада, 2007 йилда ривожланаётган мамлакатларнинг жаҳон экспортидаги улуши 30-35% етган бўлса, бу кўрсаткич 1950 йилда 6 % атрофида эди. Халқаро савдонинг ўсиши яратилган янги иш ўрнидаги ўлуши 22 %га таъсир этган³⁰. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози натижасида бирмунча савдо айланмаси камайганлиги, экспортнинг камайиши янги иш ўринларини яратишга ҳам ўз таъсирини ўтказмай қўймади. Демак, экспортни қўллаб-қувватлаш саноат тармоқларида янги иш ўринларини яратишга тўғри боғлиқликда. Саноат маҳсулотларини маҳаллийлаштириш босқичларидан бири экспортни ошириш белгиланганлиги ижобий саналади.

³⁰ А.Н. Нанавян «Структура занятости населения: динамика и тенденции развития» Угрози и безопасность №17(158)-2012

II. БОБ. САНОАТ ТАРМОҚЛАРИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ ЛОКАЛИЗАЦИЯЛАШ ЖАРАЁНИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛИ

2.1 Ўзбекистон саноат тармоқларида ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш жараёнида давлатнинг ўрни

Мамалакатимизда саноат тармоқларида ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш борасидаги 2015-2019 йиллардаги дастур доирасида жами 1225 та маҳсулот турини ишлаб чиқаришни таъминлайдиган жами 600 та лойиҳа ишга туширилди.³¹ Ҳар йили импорт ўрнини босувчи 3,5 млрд долларлик маҳсулот маҳаллийлаштирилиб дастур доирасида жами 13 мингдан ортиқ янги иш ўрнини яратиш мақсад қилинган. Дастур ўз ичига мақсадли параметрлари, дастур қисмидаги корхоналар миқёси, лойиҳалар туркуми, тавсифи, маҳаллийлаштириладиган маҳсулотлар турлари белгиланиб олинди(2.1.1 расм).

иқтисодиётнинг базавий тармоқларида тармоқлараро саноат кооперацияси асосида импортни қисқартиришнинг мақсадли параметрлари тасдиқланган

ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришнинг базавий тармоқлар ва ҳудудлар қисмидаги корхоналар рўйхати шакллантирилган

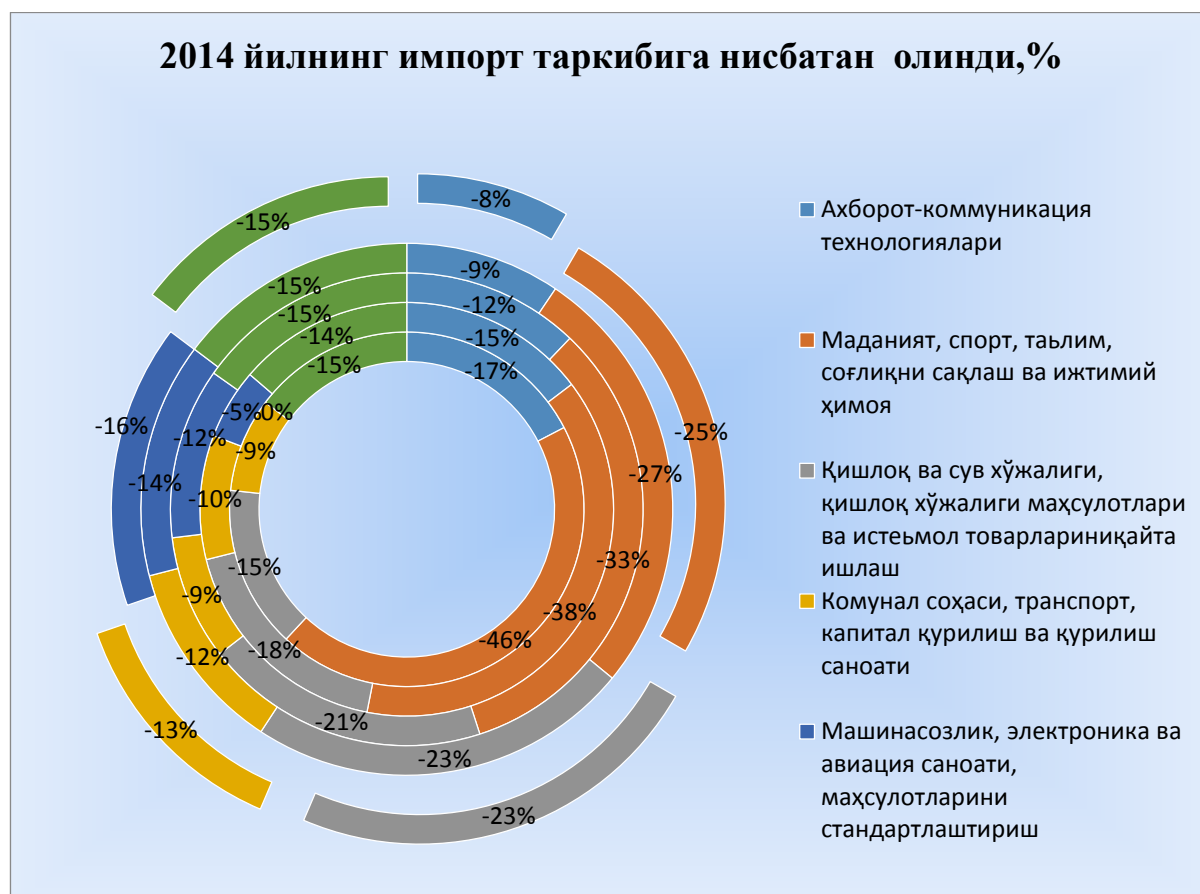
маҳаллийлаштиришнинг истиқболли лойиҳалар туркуми ва тоифаси тасдиқлаб берилган

тайёр маҳсулотлар, бутловчи қисмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни ўзлаштириш бўйича тавсия этилган маҳсулотлар туркуми белгиланган

2.1.1 расм. Дастур таркибида юқоридагилар белгиланган:

³¹ О программе локализации производства готовой продукции, комплектующих изделий и материалов на 2015-2019 годы ПП-2298 12.02.2015 г

2015—2019 йилларда геология, ёқилғи-энергетика, кимё, нефтикимё ва металлургия саноати комплекси бўйича йилига ўртача 25.7%га, машинасозлик, электротехника ва авиация саноати ҳамда маҳсулотларни стандартлаштириш комплексида-19.6%га, коммунал соҳаси, транспорт, капитал қурилиш ва қурилиш саноати комплексида – 19.1%га, қишлоқ ва сув хўжалиги, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва истеъмол товарларини қайта ишлаш комплексида – 36.2%га, маданият, спорт, таълим, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий ҳимоя комплексида – 54.7%га ҳамда ахборот-коммуникация технологиялари комплексида – 20%га импортни қисқартириш белгиланган (2.1.1 диаграмма).

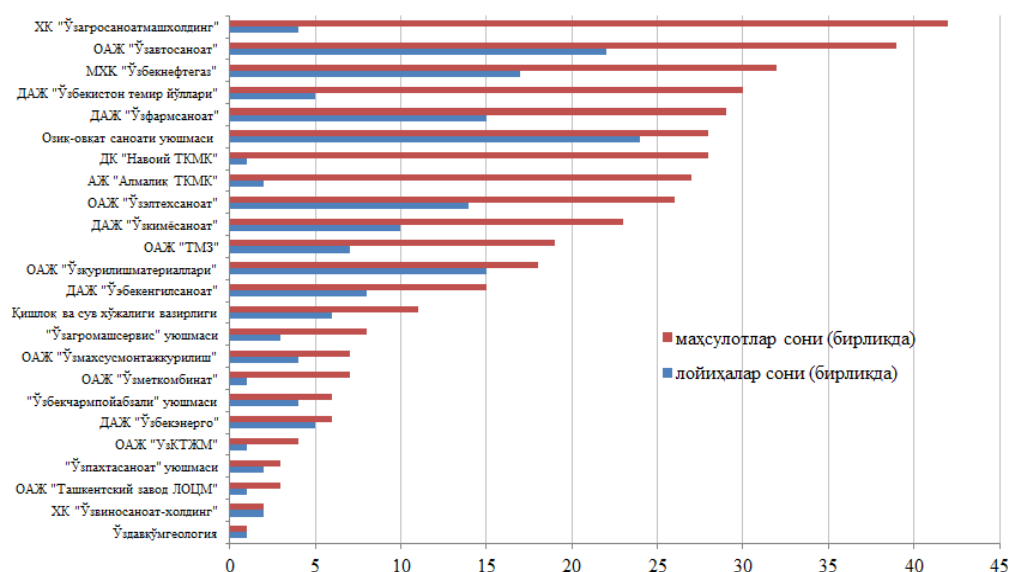
2.1.2 диаграмма. 2015—2019 йилларда иқтисодиётнинг базавий тармоқларида импортни қисқартиришнинг мақсадли кўрсаткичлари

Шуни такидлаш керакки, 2015 йилнинг ўзида Дастур миқёсида 696 та лойиҳа бўйича 4,0 трлн сўмлик маҳсулот маҳаллийлаштирилди,

импорт ўрнини босиш самараси бўйича ўрганилганда импорт самараси 1,56 млрд. долл.ни ташкил этади. Маҳаллийлаштирилган маҳсулотларнинг таркибида саноат маҳсулотларнинг сони 820 тадан ортиқни ташкил этади.

2015-2016 йиллар оралиғида маҳаллийлаштириш Дастурининг ижроси натижасида импорт ҳажми деярли икки баробарга қисқарган. Саноат тармоқ таркибига бутловчи қисмлар, автокомпонентлар импорти 9,5%га (444,6 млн. Долл.га) қисқаргани ижобий саналади.

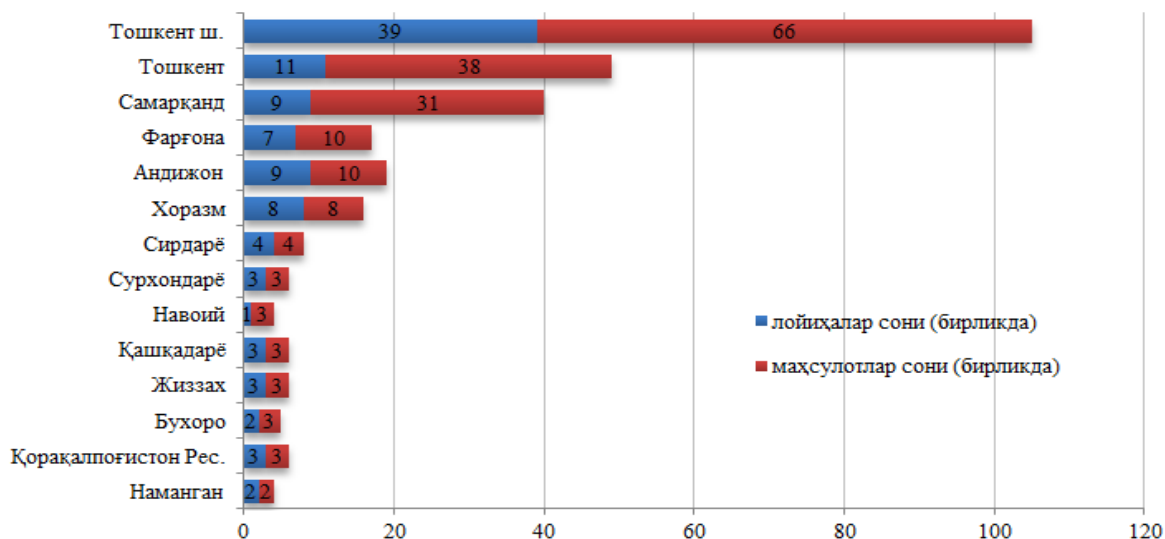
Бизнинг фикримизча, ушбу жараён бошқа шароитлар тенг бўлган тақдирда экспортни рағбатлантиришга ва миллий валюта харид қобилиятини мустаҳкамлашга таъсир этади. Параметрларга кўра импорт сифimini камйтиришнинг узиш сўратларида геёлогия, ёқилғи-энергетика, кимё ва нефти кимё ва металлни қайта ишлаш саноати, қишлоқ хўжали маҳсултоларини қайта ишлаш саноатининг улуши энг катта бўлсада, машинасозлик саноати, авиация, электоринка саноатининг импорт сифими 5 баробордан ортиқ миқдорда камаяди. Зеро, машинасозлик саноати ўз атрофига бошқа тармоқларни бирлаштириб, саноат коопирациясини оптималлаштиради.

2.1.3 диаграмма. 2015—2019 йилларда ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришнинг базавий тармоқ корхоналари кесими бўйича тавсифи

Шу билан биргаликда дастурда ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришнинг базавий тармоқлар ва ҳудудлар кесимидаги корхоналар рўйхати шакллантирилган (2.1.3-2.1.4 расмлар). Унга кўра, 2015—2019 йилларда жами маҳаллийлаштириладиган ишлаб чиқариш маҳсулотлари туркуми 601 тани, лойиҳалар сони эса 278 тани ташкил этади. Туркум доирасида ишлаб чиқариладиган товарлар ҳажми, сони ва тури ҳам кўпайиб бориш тенденцияси ҳам рақобатбардошлик даражасини ҳисобга олинган.

Агар ушбу маҳсулотлар туркумини таркибий жиҳатдан таҳлил этадиган бўлсак, унда 601 туркумдаги маҳсулотлардан 414 таси ёки 68.8%и базавий тармоқ корхоналари ҳиссасига, 187 таси ёки 31.2%и ҳудудий корхоналар ҳиссасига тўғри келади. Ҳудди шундай тақсимланиш жараёнини лойиҳалар сони бўйича амалга оширадиган бўлсак, улар мос равишда 174 та ёки 62.6%ни ва 104 та ёки 37.4%ни ташкил этишини кўришимиз мумкин(2.1.4-расм).

2.1.4 диаграмма. 2015—2019 йилларда ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришнинг ҳудудлар кесими бўйича тавсифи (базавий тармоқ корхоналаридан ташқари)

Демак, тайёр маҳсулотлар, бутловчи қисмлар ва материаллар ишлаб чиқариш туркумига кўра камида 601 номдаги иқтисодиёт тармоқларидаги товарлар тури кўпаяди. Товар турлари бўйича

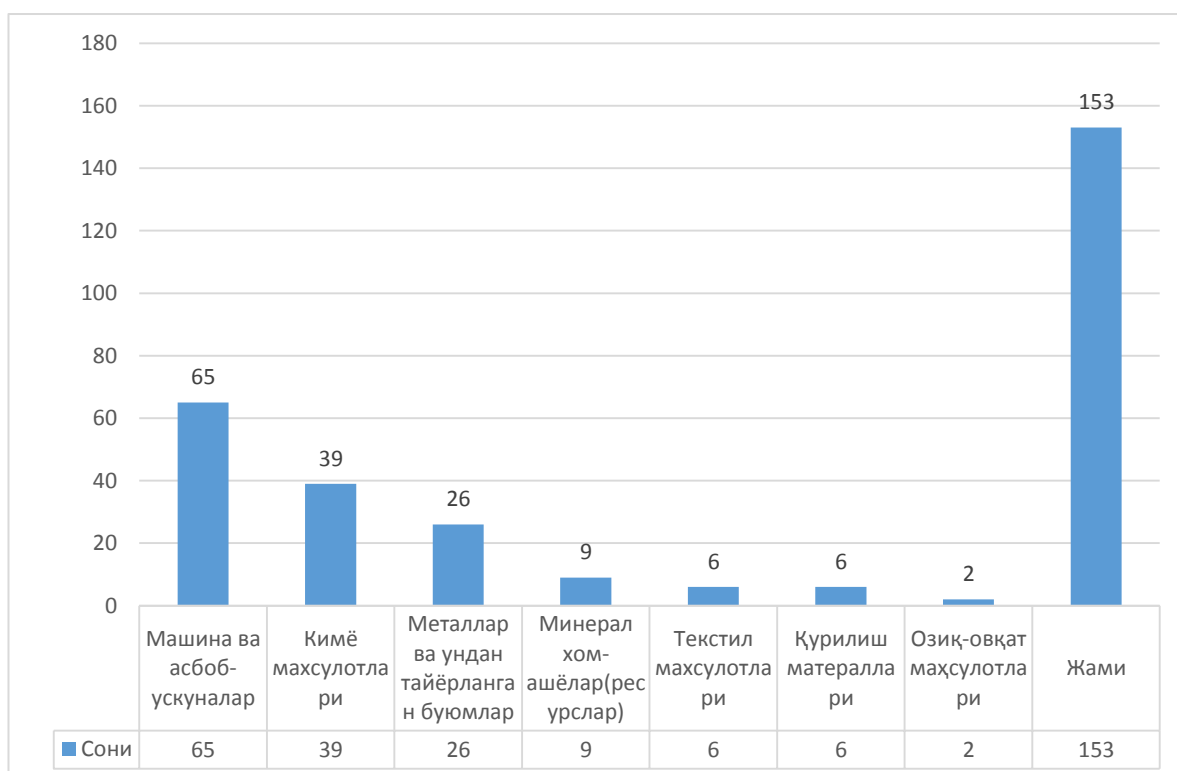
урганилганда агросаноати мажмуасидан сунг автосаноат тармоғидаги ўзлаштириладиган таварлар сони кўп. Шундай бўлсада агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш воситалари билан таъминланганлигида машинасозлик саноатининг ўрни сезиларли ҳисобланади. Агросаноат мажмуасига хизмат қилувчи соҳа ишлаб чиқариш воситаларини ишлаб чиқариш айнан машинасозлик тармоғида ишлаб чиқарилиши ишлаб чиқариш коопирациясини кенгайтиради.

2.1.5 диаграмма. Маҳаллий хом-ашё ресурслари негизида маҳаллийлаштириладиган истиқболли маҳсулотлар туркуми (бирликда)

Дастурда базавий тармоқ ва ҳудудлар корхоналари учун маҳаллий хом-ашё ресурслари негизида тайёр маҳсулотлар, бутловчи қисмлар ва материаллар ишлаб чиқарилишини маҳаллийлаштиришнинг истиқболли лойиҳалар туркуми ва тоифаси ҳам тасдиқлаб берилган (2.1.5-расм). Унга кўра жами 56 турдаги табиий хом-ашё ва нодир ишлаб чиқариш ресурсларини ўзлаштириш белгиланган.

2015—2019 йилларда маҳаллий ишлаб чиқарувчи корхоналарга тайёр маҳсулотлар, бутловчи қисмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни ўзлаштириш бўйича тавсия этилган маҳсулотлар туркуми белгиланган (2.1.6 расм). Унга кўра, маҳаллий ишлаб чиқарувчилар жами 153 турдаги янги рақобатбардош маҳсулот турларини қўшимча равишда ўзлаштиришлари ва экспорт қилишлари ифодаланган.

2.1.6 диаграмма. 2015—2019 йилларда маҳаллий ишлаб чиқарувчи корхоналарга ўзлаштириш тавсия этилган маҳсулотлар туркуми (бирликда)

Ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастури доирасида 2000-2016 йиллар оралиғида қиймати 5,5 млрд. доллордан ортиқ 2,8 мингдан ортиқ маҳаллийлаштириш лойиҳаси амалиётга жорий этилган. Натижада, 4,8 мингдан ортиқ хориждан олиб келинадиган маҳсулот турларини ишлаб чиқариш ўзлаштирилган ва Дастур доирасида жами 13,5 мингдан ортиқ янги

ишчи ўрни яратилди. 2009-2016 йиллар оралиғида жами 752 млн. долл.га импорт хажми камайди, хусусан, 2016 йилнинг ўзида 286 млн. долл. иқтисод қилинди.

2.1.2 расм. 2017-2019 йилларда маҳаллийлаштириш Дастурини ишлаб чиқишдаги иштирокчилар.

2017 — 2019 йилларда тайёр маҳсулот турлари, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришнинг истиқболли лойиҳаларини амалга оширишни давом эттириш чора-тадбирларига кўра ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш жараёнларини янада чуқурлаштириш, тармоқлараро саноат кооперациясини, шу жумладан республиканинг йирик корхоналари ҳамда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ўртасида саноат кооперациясини кенгайтириш, маҳаллий хомашё ресурслари негизида импорт ўрнини босадиган ва ички бозорни зарур истеъмол товарлари, дори-дармон воситалари, ишлаб чиқариш-техник ахамиятдаги маҳсулотлар,

бутловчи буюмлар ва материаллар билан тулдиришни таъминлайдиган корхоналар барпо этиш мақсад қилинди.

Дастурда импорт ўрнини босадиган, экспортга юналтирилган ва рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ташкил қилишни назарда тутувчи ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш лойиҳалари, тайёр маҳсулот турлари, бутловчи буюмлар ва материаллар рўйхати қайта кўриб чиқилган. 2017 йилда маҳаллийлаштириладиган маҳсулотлар ишлаб чиқаришнинг прогноз ҳажмлари бажарилишини 39,41-47% тармоқ жадвалларини тасдиқланган. Маҳаллийлаштириш Дастурига киритилган ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш лойиҳаларининг паспортларини ўрнатилган тартибда тайёрлаш ҳамда Ўзбекистон Республикаси биринчи Президентининг 2009 йил 1 декабрдаги ПҚ-1236-сонли қарори билан ташкил қилинган тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материалларни саноат кооперацияси асосида ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш Дастури амалга оширилишини таъминлаш бўйича махсус идоралараро комиссиясига тақдим этилиши тартибга солинди, тайёр маҳсулот турлари, бутловчи буюмлар ва материалларни узлаштириш бўйича тавсияномалар тадбиркорлик субъектлари ва бошқа ташкилотларга етказилиши чора тадбирлари кўрилди. Маҳаллийлаштириш Дастурига киритилган пайтдан бошлаб биринчи йил ишлаб чиқарилаётган маҳсулот бўйича камида 36 фоиз, иккинчи йили камида 45 фоиз ва учинчи йил камида 50 фоиз маҳаллийлаштириш даражасига эришиш, бунда машинасозлик ва металлни қайта ишлаш маҳсулотлари учун тегишли равишда 36 фоиз, 40 фоиз ва 45 фоизни ташкил этади. Маҳаллийлаштирилган маҳсулот сотишдан тушган соф тушумда экспорт қилинган маҳсулотнинг улуши маҳаллийлаштириш Дастурига киритилган пайтдан бошлаб иккинчи

йили камида 20 фоизни ва учинчи йили камида 30 фоизни ташкил этиши белгиланган³².

Мазкур бандда кўрсатилган мезонлар маҳаллийлаштириш даражасини камида 36 фоиз таъминлаётган республиканинг субвенция оладиган туманлари ва шаҳарларида амалга оширилаётган лойихаларга татбик қилинмайди.

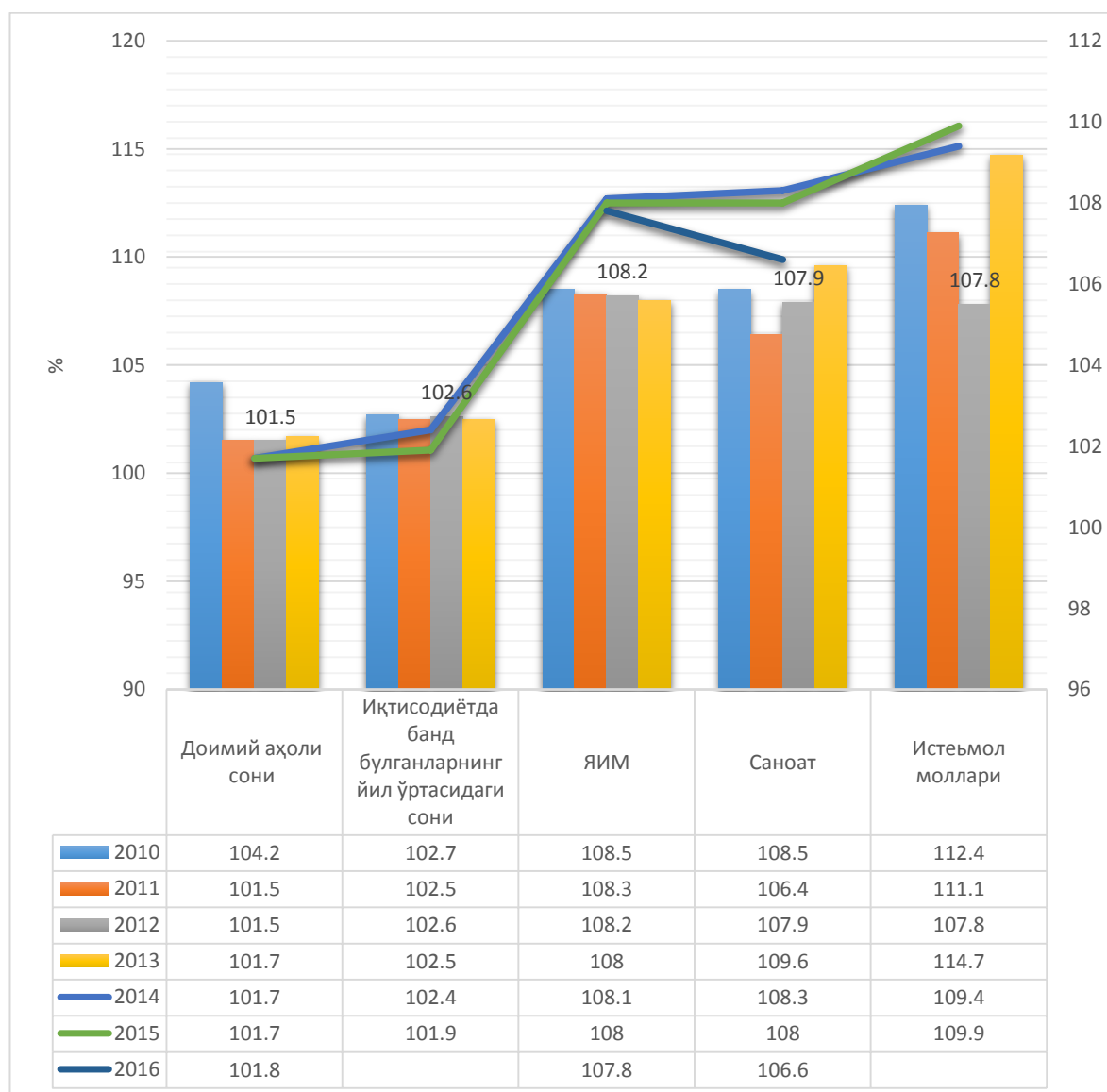
Тижорат банкларида маҳаллийлаштириш Дастурига киритилган ташкилотларга маҳаллийлаштириш лойихаларини амалга ошириш, маҳаллийлаштирилаётган маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун ускуналар, хомашё, бутловчи буюмлар ва материаллар харид қилишга кредитлар, шу жумладан хорижий валютада кредитлар ажратиш тартиби мустаҳкамланди.

Дастурдан кўзланган асосий мақсад иқтисодиётда ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш даражасини янада чуқурлаштириш, тармоқлар ва ҳудудлараро саноат кооперациясини кенгайтириш (шу жумладан кичик бизнес субъектлари ва йирик корхоналар ўртасида), маҳаллий хом-ашё ресурслари негизида импорт ўрнини босувчи ва ички бозор талабини зарур истеъмол товарлари ҳамда бутловчи қисмлар билан таъминловчи юқори технологияли рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш тизимини яратиш, валюта маблағларини иқтисод қилиш ва улардан рационал фойдаланиш ҳамда янги иш ўринларини яратиш орқали аҳоли бандлигини таъминлашдир.

³² О мерах по дальнейшей реализации перспективных проектов локализации производства готовых видов продукции, комплектующих изделий и материалов на 2017-2019 годы ПП-2698 26 декабря 2016 г

2.2. Ўзбекистон Республикасида автомобил саноатини локализациялаш даражасини иқтисодий таҳлили

Мамлакатимизда 1997-2003 йилларда йиллик иқтисодий ўсиш 3,8-5 % ни ташкил этган бўлса, 2003-2015 йиллар оралиғида ўртача 8%, 2016 йилда 7,8% иқтисодий ўсиш таъминланмоқда. 2010-2016 йиллар оралиғида саноат маҳсулотлари, истимол молларини ишлаб чиқаришнинг йиллик ўсиш суръати камайиш тенденциясига эга (2.2.1 диаграмма).

33

2.2.1 диаграмма. Ўсиш суръатлари, %да

³³ Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистикаси қўмитаси “Ўзбекистон Республикаси йиллик статистик туплами” –Т.: -2015 маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди

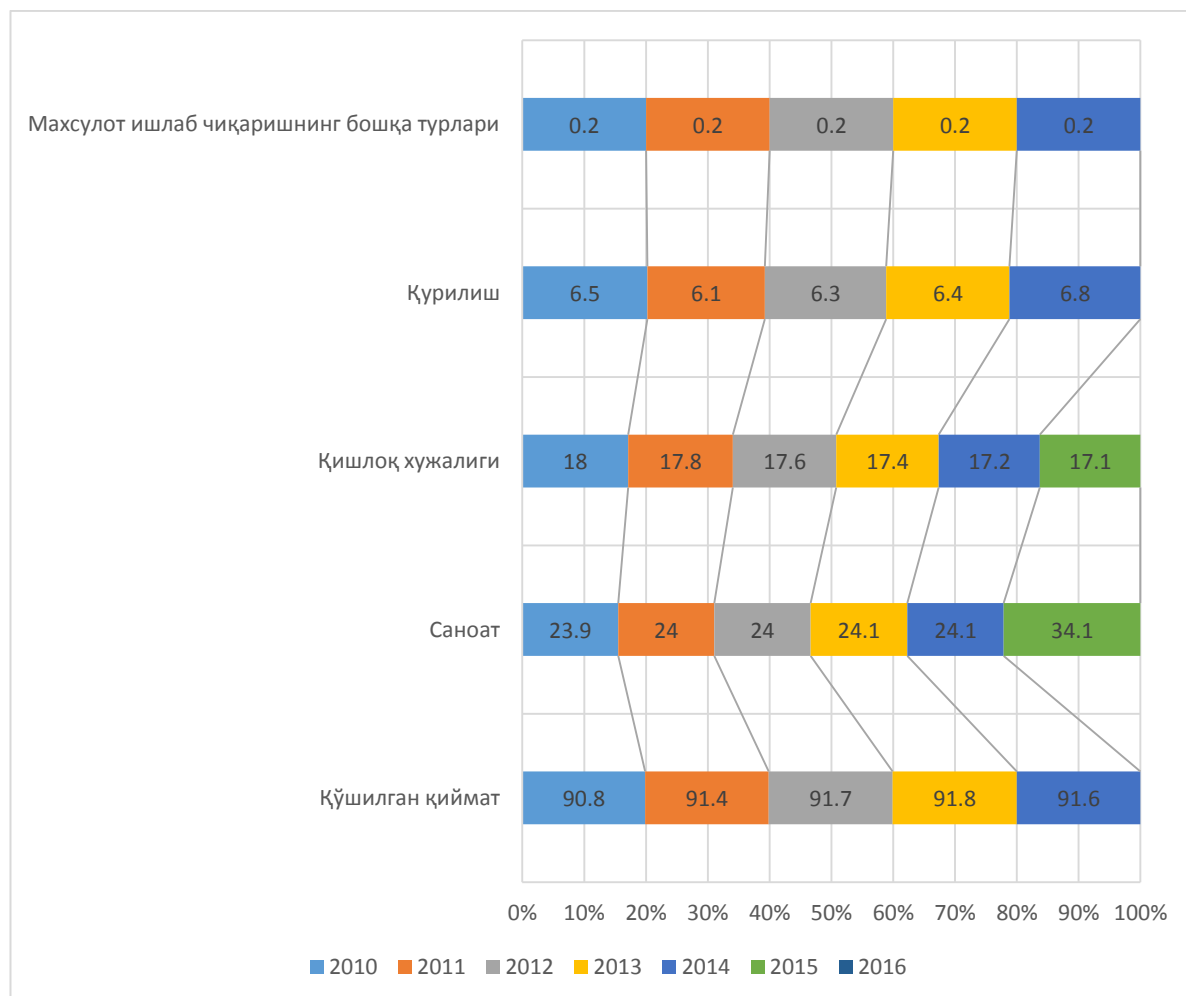
Тармоқ таркибида саноатнинг ЯИМдаги улуши ортиб, қишлоқ хўжалигининг улуши камайиш (ишлаб чиқариш хажми ошиб борган) тенденциясига эга эканлиги ижобий саналади. Қишлоқ хўжалиги ЯИМ таркибидаги улуши 1990 йилда 33,4% дан 2016 йил 17,9 %га тушди. Саноатнинг ривожланиши унда меҳнат унумдорлиги оширишга бўлган талабни келтириб чиқаради. Натижада инновацион ишлаб чиқариш технологиялари, янги ишланмаларга талаб ошиб, ишлаб чиқариш харажатларни узоқ муддатда камайтириш фирмаларнинг асосий стратегиясига айланади. Бу ўз навбатида саноатда банд бўлган меҳнат ресурсларини хизмат кўрсатиш соҳасига ўтишини таъминлайди. Умуман олганда, иқтисодиётнинг асосий тармоқларида меҳнат тақсимотини тақсимлашда, меҳнат ресурсларини бир тармоқдан иккинчи тармоққа оқиб ўтишини таъминлашда бандликни “қишлоқ хўжалиги–саноат-хизмат кўрсатиш” спирали орқали таъминланиши аҳоли турмуш даражасини оширишда асосий аҳамиятга эга.

2011-2015 йилларга мўлжалланган дастурга мувофиқ саноат, инфратузилма, алоқа ва транспорт тизимини ривожлантириш, молия-банк тизимини янада ислоҳ этиш каби тўртта стратегик мақсад қўйилганди. Асосий вазифа қилиб, макроқийтисодий барқарорлик ва иқтисодий ўсиш сўраётларини таъминлаш, сифат кўрсаткичларини ошириш, тармоқ таркибини деверсификациялаш, иқтисодий мутаносибликни таъминлаш кабилар белганди. Дастур дорасида амалга оширилган ишлар натижасида саноатнинг ЯИМ таркибада улуши 2015 йилда 33,4 %га етказилди (прогноз 28 %), 2030 йилга бориб 40 %га етказиш кўзда тутилган.³⁴

2010-2016 йилларда иқтисодиётнинг тармоқ таркибидаги ижобий ўзгаришларини сақланиб қолиниши мамлакатимизда олиб борилаётган иқтисодиётни модернизациялаш, таркибий ўзгаришларни амалга ошириш дастури билан узвий боғлиқ. Саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришда

³⁴ И.А.Каримов “Бош мақсадимиз –иқтисодиётимизда олиб борилаётган ислохатларни ва таркибий ўзгаришларни кескин чуқурлаштириш, хусусий мудкчилик , кичик бизнес ва тадбиркорликка кенг йул очиб беришдир” илмий оммабоб рисола –Т.:2016

қушилган қиймат яратуви маҳсулотларини ишлаб чиқариш муҳим аҳамият касб этиб бораётганлиги ижобий саналади (2.2.2 диаграмма).

2.2.2 диаграмма. Иқтисодиётнинг тармоқлари бўйича ЯИМнинг тармоқ таркиби, %³⁵

Ривожланган мамлакатларда саноатнинг ЯИМдаги улуши йилдан-йилга камайиш тенденциясига эга. Саноат улушининг қисқариши ривожланаётган ва ўтиш иқтисодиёти мамлакатларида кўчли рақобат таъсирида энгил саноат, металлургия тармоғи каби тармоқларнинг тугатилиши, баъзи тармоқларнинг йиллик ўсиш суръатининг камайиши (кимё, ўрмон хўжалиги), ривожланган мамлакатларда саноат маҳсулотларига бўлган талабнинг қисқариши ҳам юзага келганлигини аниқлаш мумкин. Шундай бўлсада ривожланган мамлакатларда фан

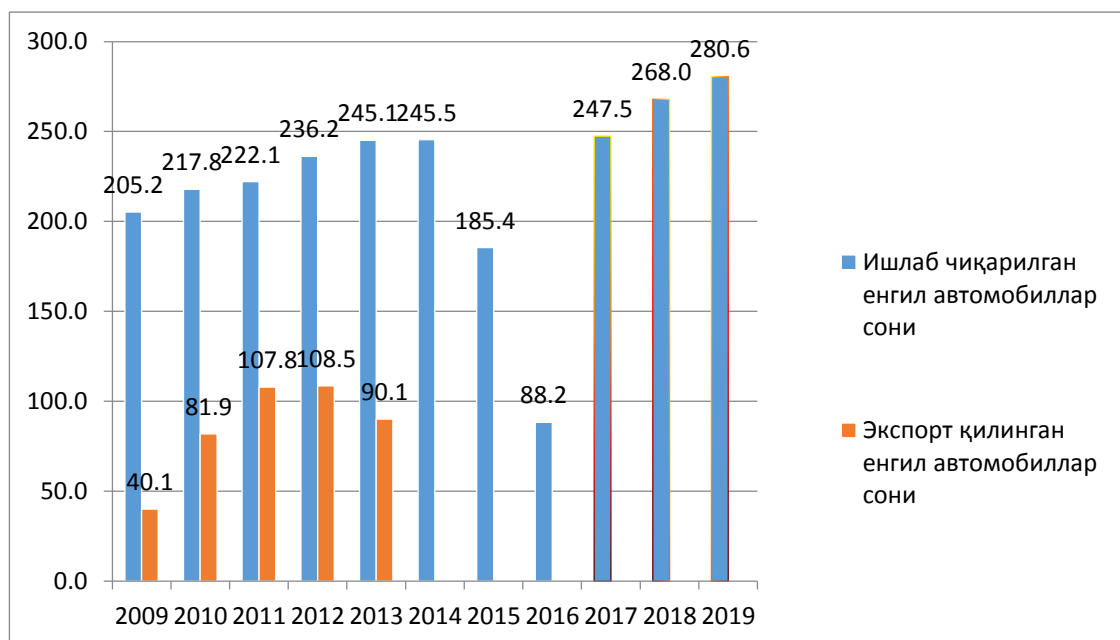
³⁵ Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистикаси қумитаси “Ўзбекистон Республикаси йиллик статистик туплами” –Т.: -2015 маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди

сиғимкорлиги юқори бўлган саноат тармоғлари-ёқилғи энергитика саноати, машинасозлик саноати, телекоммуникация соҳаларининг мавқийи янада ошиб бормоқда. Машинасозлик саноати ривожланган малакатларда саноат ишлаб чиқаришнинг 30-45 фоизини ташкил этмоқда. Машинасозлик саноатининг экспорт хажмида автомобил бутловчи қисмларининг улуши ошиб борган. Бу жаҳон бозорида автомобил бутловчи қисмларига талабнинг ошиб бораётганлиги кўрсатади. Мамлакатимизда амтомбил саноатини маҳаллийлаштириш жараёнини бошқа мамлактлари билан солиштирганда қуйидагича экандигини кўриш мумкин (2.2.1 расм).

2.2.1 расм. Ўзбекистонда автомобилни йиғишдан уларни компонентларини ишлаб чиқаришгача бўлган маҳаллийлаштириш босқичлари

Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган енгил автомобиллар реализацияси, савдо ҳажмида экспорт қилинган автомобиллар сони 2012-йилга нисбатан 2013-йилда 18544 тага камайган, лекин савдо ҳажми 1,1 баробарга ошган. (2.2.3-диаграмма).

2.2.3-диаграмма. Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган автомобилларнинг реализацияси³⁶

2016 йил ҳолатига кўра мамлакатимизда машинасозлик саноатида ишлаб чиқариш ҳажми 2,8 баробар камайган. Экспорт ҳажми импорт ҳажмидан бир неча баробар кам бўлиб, маҳаллийлаштириш даражаси эса импортга нисбатан 20 %дан кам. Машинасозлик тизими бутун қишлоқ хўжалигини таъминламаган. Халқаро стандартлаштириш ташкилотининг 21 минг стандартдан атиги 13 %и мамлакатимизда жорий этилган. Бу тармоқда жами 25 минг ишчи кучи банд бўлиб, йиллик обороти 4 млрд АҚШ долларни ташкил этди.³⁷

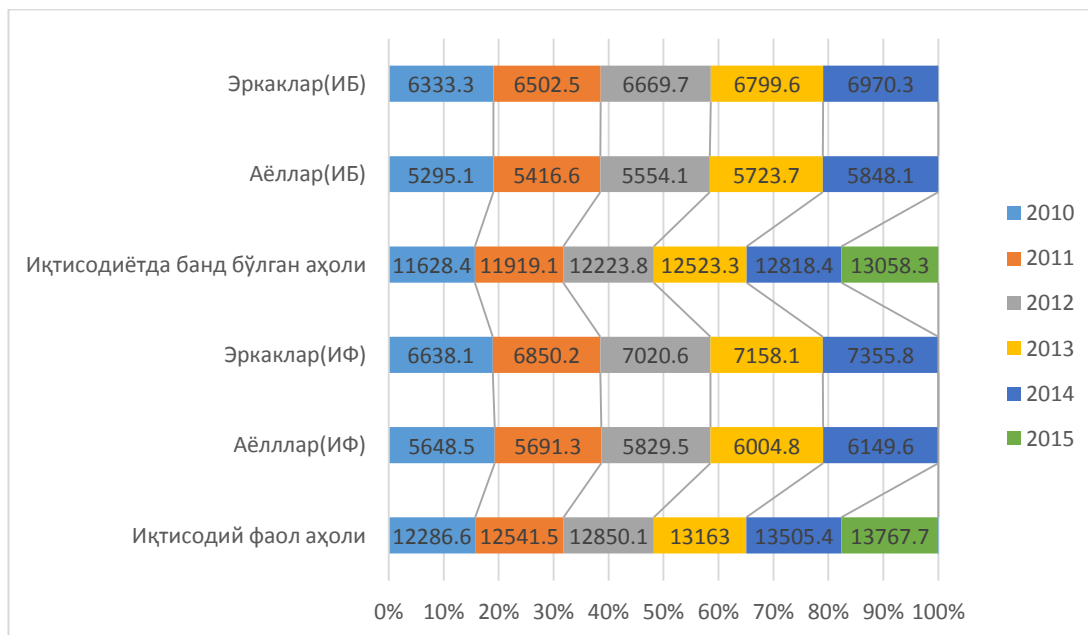
³⁶ www.uzavtosanoat.uz маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди

³⁷ www.press-service.uz O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruzasi

2016 йил якунига якунига кўра 240 та янги иш ўрини ташкил этувчи умумий қиймати 162,64 млн АҚШ доллар миқдоридаги 3 та лойиха ишга туширилган.

2017-2021 йилларда машинасозлик саноатини янада ривожлантириш, экспорт ҳажмини ошириш мақсадида белгиланган амалга оширилиши зарур бўлган асосий вазифалар:

1. Автомобилсозлик саноатини ривожлантириш, унинг маҳсулот рақобатбардошлигини энг аввало, яқин ва узоқ хорижий мамлакатлар бозорларида ошириш, асосий ва ёрдамчи тармоқларни барқарор ривожлантириш, ортиқча харажатлар ва таннархни камайтириш, маҳаллийлаштириш даражасини ошириш ва импортни қисқартириш;
2. Аҳоли учун мақбул нархда турли майший электр техника буюмларини ишлаб чиқариш;
3. Ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар халқаро стандартларга жавоб беришини таъминлаш кабилар.

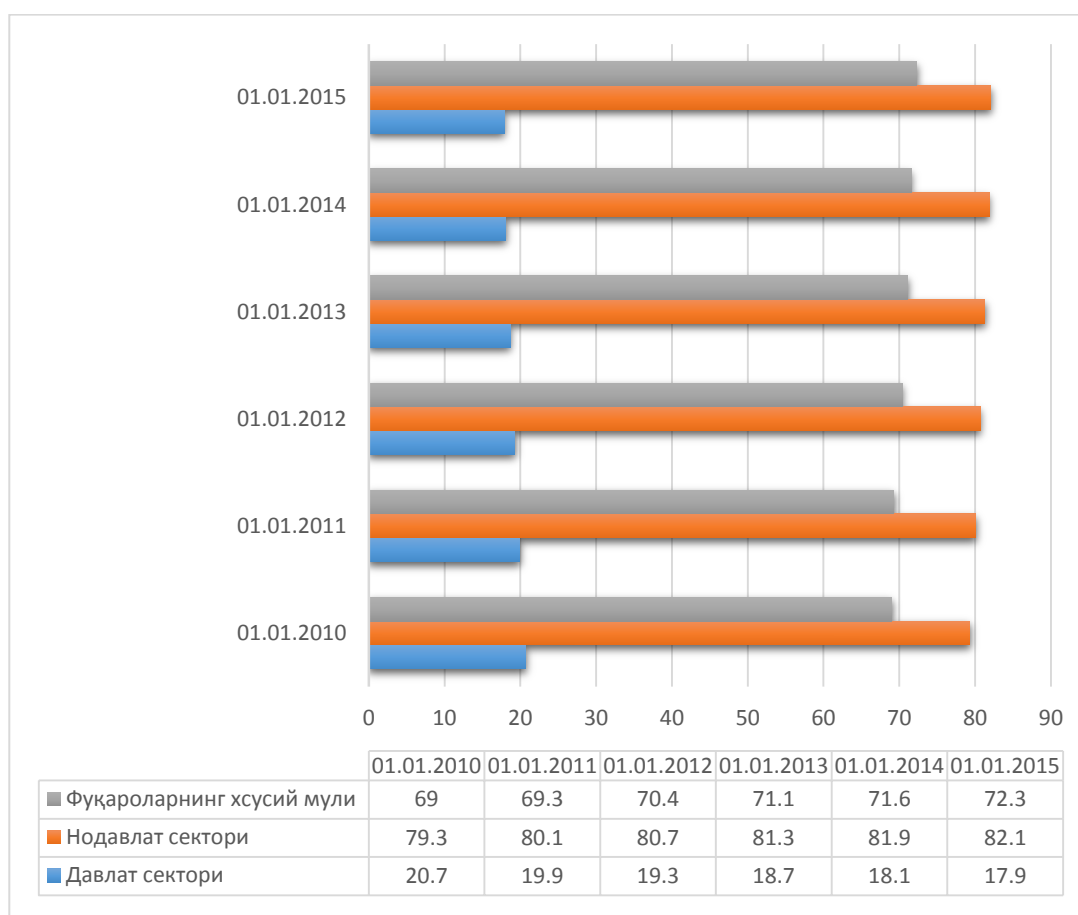

2.2.4 диаграмма. Иқтисодий фаол аҳоли сони,нафар³⁸

³⁸ Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистикаси қумитаси “Ўзбекистон Республикаси йиллик статистик туплами” –Т.: -2015 маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди

2010-2015 йилларда иқтисодий фаол аҳоли сони 1,1 марта, иқтисодиётда банд бўлганлар сони ҳам мос равишда 1,12 марта ошган. Иқтисодиётда бандлар таркибида эркакларнинг улуши оритиб борган 2010 йилда 45,9 % эркак иқтисодий фаол аҳоли таркибига кирган бўлса 2015 йилга келиб унинг улуши 55,% га етган (2.2.4 диаграмма).

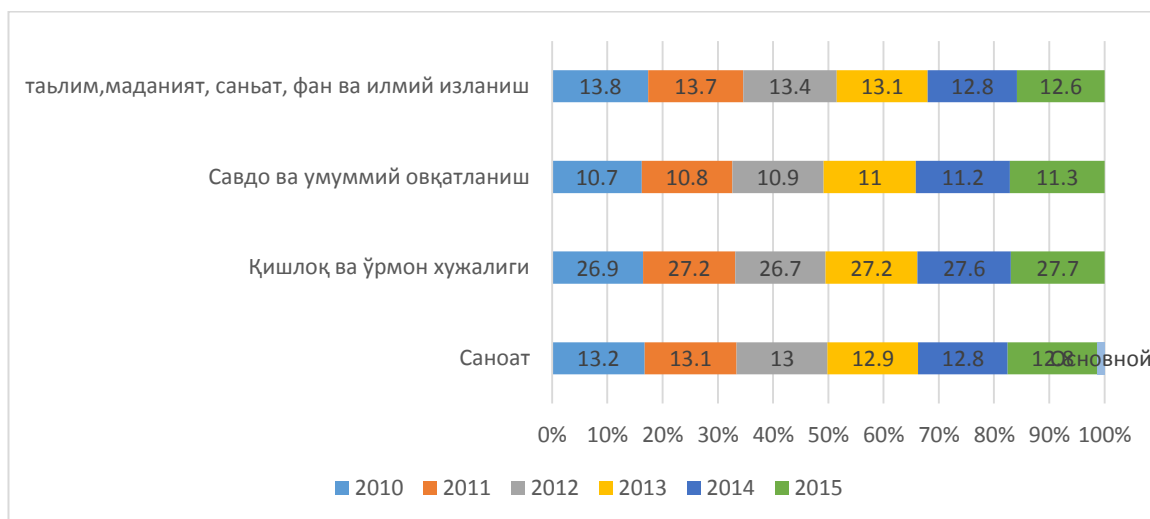
Иқтисодиётдаги туб таркибий ўзгаришлар, тадбиркорликка кенг йўл очилиши натижасида мулкчилик шаклига кўра аҳоли бандлигини таҳлил этганда нодавлат секторида банд бўлган аҳолининг улуши 2,8% га ошган, шундан фуқароларнинг хусусий мулкчилик шаклига кўра бандларнинг улуши эса 3,3 %га ошган, длат сетоида камайган (2.2.5 диаграмма).

2.2.5 диаграмма. Иқтисодиётда бандларнинг мулкчилик шаклига кўра тақсимланиши,%³⁹

³⁹ Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистикаси қўмитаси “Ўзбекистон Республикаси йиллик статистик туплами ” –Т.: -2015 маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди

Иқтисодининг тармоқлари бўйича аҳоли бандлиги таҳлил этганда саноат ва соғлиқни сақлаш, таълим, маданият, фан ва илмий соҳаларида банд бўлган аҳолининг улуши камайган (саноатда банд аҳолининг улуши 2010 йилдаги 13,2%дан 2015 йилда 12,8% тушган (-0,4%)), қолган тармоқларда ўсиб борган(2.2.6 диаграмма).

2.2.6 диаграмма. Иқтисодиётда бандларнинг тармоқ бўйича тақсимланиши, % да⁴⁰

2012-2015 йиллар кисимида саноат тармоқлари бўйича рўйхатдаги ходимларнинг сони 102,2%га ошиб борган. Шундан электроэнергетика (107,7%), ёқилғи саноати(108,6%), кимё ва нефт-кимё саноати (102,3%)га ошган, машинасозлик ва металл қайта ишлаш саноати (-1,7%)да ходимлар сони камйган. Машинасозлик ва металл ишлов бериш саноатидаги ходимларнинг сони камаган бўлсада, унинг таркибидаги автомобил саноатидаги ходимларнинг сони кесикн ошиб борган (148,0%), бу тенденция, трактор ва қишлоқ хўжалиги машинасозлиги саноатида ҳам кўзатилади (112,8%). Шундай бўлсада, электроэнергетика саноати, дастгоҳсозлик ва асбобсозлик саноати, ускунасозлик ва енгил саноатларида ходимларнинг сони камайган.

⁴⁰ Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистикаси қўмитаси “Ўзбекистон Республикаси йиллик статистик туплами” –Т.: -2015 маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди

2.2.1 жадвал.

**Саноат тармоклари бўйича руйхатдаги ходимларнинг ўртача сони
(минг киши)**

	2012	2013	2014	2015	2012-2015 йиллардаги фарқи,%да
<i>Саноат - жами</i>	670,5	680,3	682,4	685,1	102,2
<i>Электроэнергетика</i>	46,5	47,5	48,8	50,1	107,7
<i>Ёқилги саноати</i>	46,6	47,2	48,2	50,6	108,6
<i>Кимё ва нефт-кимё саноати</i>	52,1	52,6	52,5	53,2	102,1
<i>Машинасозлик ва металга ишлов бериш</i>	97,7	97,3	99,4	96,0	98,3
<i>шу жумладан:</i>					
<i>электротехника саноати</i>	9,1	9,1	9,4	8,8	96,7
<i>дастгоҳсозлик ва асбобсозлик саноати</i>	1,9	2,2	1,9	1,7	89,5
<i>уқунасозлик</i>	1,2	1,2	1,1	1,0	83,3
<i>автомобил саноати</i>	17,5	19,8	24,4	25,9	148,0
<i>трактор ва кишлок хўжалик машинасозлиги</i>	4,7	4,6	3,9	5,3	112,8
<i>Урмон, ёғочни қайта ишлаш ва целлюлоза- коғоз саноати</i>	18,8	18,3	20,4	20,4	108,5
<i>Ёнгил саноат</i>	142,0	145,9	140,4	140,0	98,6
<i>Озик-овқат саноати</i>	68,1	67,7	67,6	69,2	101,6

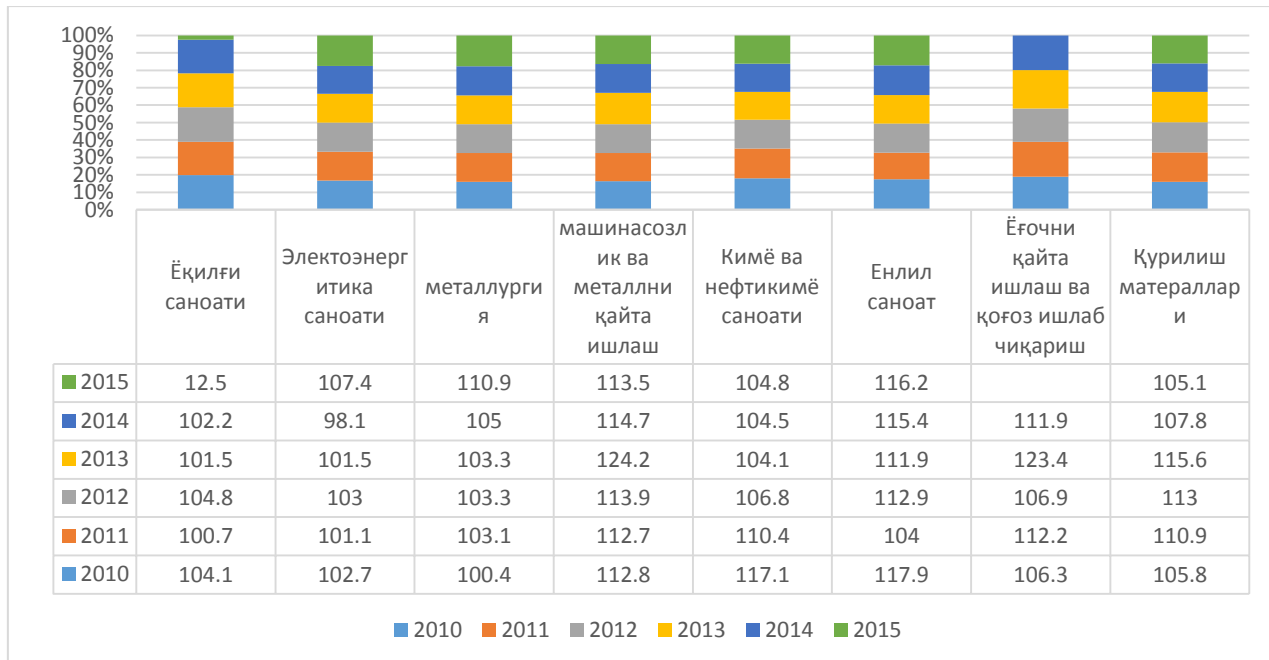
Корхона ва ташкилотларда ёлланиб ишловчи аҳолии сонининг маълумот даражаси бўйича, таксимланиши бўйича таҳлил этганда 2012-2015 йиллар оралиғида олий тоифали кадрлар ва ўрта махсус таълимга эга бўлган ходимлар сони ошиб борган ва бу ижобий саналади. Ўрта махсус таълимга эга бўлган ходимларининг сони (3,2%) олий таълим даражасига эга бўлган ходимлар сони (1,4%)га нисбатан таққослаганда ўсиш суръати кесгин ошган (2.2.1 жадвал).

(2.2.1 жадвал).

**Корхона ва ташкилотларда ёлланиб ишловчи аҳолии сонининг
маълумот даражаси бўйича таксимланиши (фоизда)**

Йиллар	Жами	Шу жумладан маълумотга эга.:		
		олий	ўрта махсус	ўрта ва тугалланмаган ўрта
2012	100,0	32,1	40,5	27,4
2013	100,0	32,3	41,6	26,1
2014	100,0	32,8	42,9	24,3
2015	100,0	33,5	43,7	22,8

Саноат тармоқларининг ўсиш сурабига эга булсада, баъзи саноат тармоқларида олдинги йилга нисбатан камайиш кузатилади. Хусусан, машинасозлик ва металлни қайта ишлаш саноати 2010 йил 112,8% иқтисодий ўсиш кузатилган бўлса, 2013 йилга келиб 124, 2 % кўрсаткичга эга эди, лекин 2015 йилда 113,5 %ни кўрсатаёпти (2.2.7 диаграмма).

2.2.7 диаграмма. Саноат тармоқлари бўйича махсулот ишлаб чиқариш ўсиш динамикаси, %⁴¹

⁴¹ Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистикаси қумитаси “Ўзбекистон Республикаси йиллик статистик туплами” –Т.: -2015 маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди

Саноат махсулотарининг экспорт ва импорт таркибини 2010-2014 йиллар оралиғида урганганда экспорт таркибидаги энг катта улушдаги камайиш машинасозлик ва асбоб ускуналар экспортида кузатилади (2010 йил экспорт таркибида машинасозлик ва асбоб ускуналарнинг жами экспортдаги улуши 5,5 %ни ташкил этган бўлса, 2014 йилда 3,9%ни ташкил этади). Шу билан биргаликда бу тармоқнинг импортдаги улуши маҳаллийлаштириш дастурининг таъсирида бир мунча камайган (2010 йил жами импортга нисбатан машинасозлик ва асбоб ускуналар импорти 44,0 %ни ташкил этган бўлса, 2014 йилда 39,5%ни ташкил этади.).

III. БОБ. ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ВА ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ ЛОКАЛИЗАЦИЯЛАШНИ ЧУҚУРЛАШТИРИШ ЖАРАЁНИДА ЯНГИ ИШ ЎРИНЛАРИНИ ЯРАТИШНИНГ ИСТИҚБОЛЛИ ЙЎНАЛИШЛАРИ

3.1. Ишлаб чиқаришни локализациялаш жараёнига инновацион янгиликлар ва инвестицияларни жорий этиш натижасида яратиладиган янги иш ўринлари

Аҳоли бандлигини таъминлаш иқтисодий ўсиш билан узвий боғлиқ. Ишлаб чиқаришда янги иш ўринларни яратиш ишлаб чиқариш омилларининг нисбий устунлиги билан боғлиқ. Ишчи кучи бандлигини оширишнинг энг асосий йўналишларидан бири республика ҳудудларида, унинг табиий шароитларини ҳисобга олган ҳолда саноат тармоғларига ҳисобга олган ҳолда саноат кооперацияси асосида бутловчи қисмларни ишлаб чиқарувчи, ишлаб чиқариш воситларини ишлаб чиқарувчи корхоналарни ташкил этиш, ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришни чуқурлаштиришни талаб этади.

Ҳозирги вақтда бозор талабига тез мослаша оладиган, харажатларни қоплашга қодир бўлган, рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқарадиган, янги илғор, инновацион технологияларини жорий этиш орқали турли ширкатлар, маъсулияти чекланган жамиятлар кўринишидаги янги кичик ва ўрта корхоналарни, хусусий, қўшма корхоналарни, фермир хўжаликларини ташкил этиш эвазига янги иш ўринларини ташкил этиш йўлга қўйилган.

Қуйидагилар асосида иш билан бандлик дастури бўйича Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри, туман, тармоқлар ва Республика миқёсида қуйидагилар амалга оширилди:

- ✓ макроиқтисодий ишлаб чиқаришни услубий бошқариш кўрсаткичлар ва ишчи кучи бозорини иқтисодиётнинг тармоқлари ва ҳудудларига бўлинган ҳолда ривожланиш хусусиятларини, уларнинг ўзаро боғлиқлигини аниқлаш;

- ✓ баъзи макроиқтисодий кўрсаткичларнинг ўзгариши билан ишчи кучи бозорини ривожлантиришнинг макроиқтисодий моделларини ишлаб чиқиш;
- ✓ вилоят ва туманлар миқёсида дастурлар ишлаб чиқаришни услубий бошқариш;
- ✓ иқтисодиёт тармоқларида, йирик корхоналарда, концерн, ассоцияларда янги иш ўринларини яратиш ва мавжудларини сақаб туришнинг иқтисодий таҳлил этиш, аниқлаш;
- ✓ дастурга киритилган тадбирларни молиялаштиришнинг хажми ва аниқ манбаларини аниқлаш;
- ✓ вилоятлар ва туманлар даражасида ишлаб чиқилган дастурларни республика умумиқтисодиётининг ривожланиши анъаналарини, шунингдек, баъзи тадбирларнинг молиявий таъминоти имкониятларини ҳисобга олган ҳолда таҳлил қилиб чиқиш;
- ✓ янги иш ўринларини яратишда ҳудудий ва тармоқ дастурлари билан боғлиқлигини таъминлаш;
- ✓ дастурларда белгиланган тадбирларни Республика ва вилоятлар миқёсида амалга оширилиши устидан назорат ўрнатиш.

2016 йил маълумотларига кўра меҳнат ресурсларининг сони 18,5 млн кишини ташкил этди, шундан банд бўлганлар 13,4 млн кишини, уларнинг ўсиш тенденцияси мос равишда 1,3% ва 2,3 %ни ташкил эди. Меҳнат ресурсларининг умумий сониде иқтисодий фаол аҳоли 14,1 млн киши, шу жумладан 13,4 млн киши иқтисодиётда банд ва 700 минг киши ишсизларни ташкил этмоқда.⁴²

Тармоқ миқёсида, реал сектор миқёсида қуйидагиларни амалга оширилиши мақсадга мувофиқ:

- ҳудуд ички потенциалларини ҳисобга олган ҳолда маҳаллийлаштириш дастури асосида янги товар, ярим тайёр, қўшимча қиймат яратувчи

⁴² А.Н.Нанавян «Структура занятости населения: динамика и тенденции развития» Угрози и безопасность №17(158)-2012

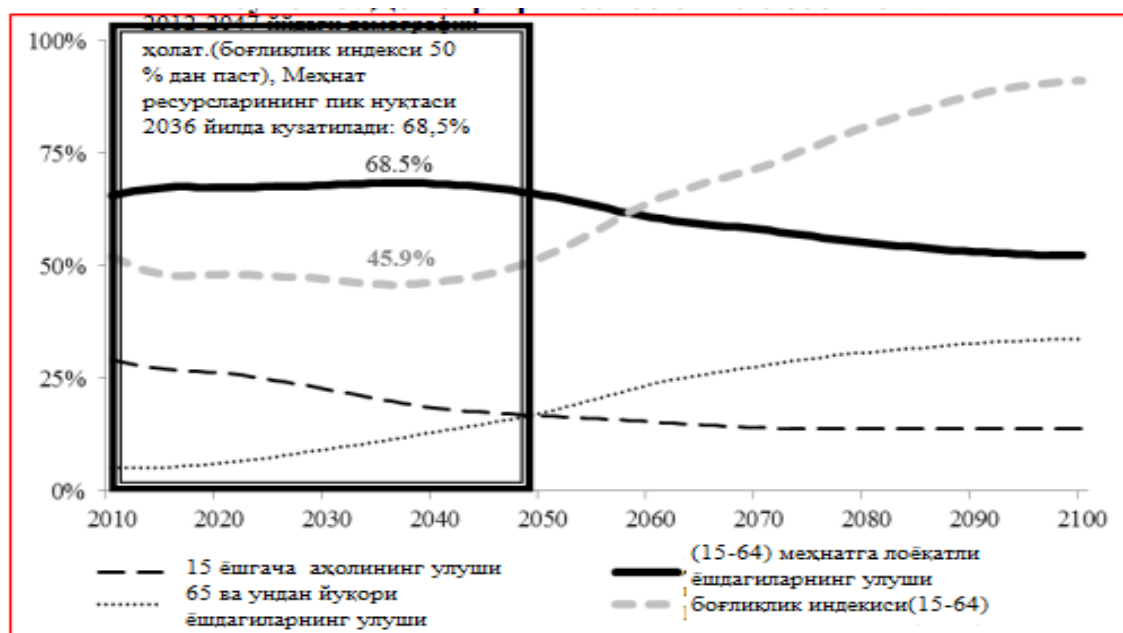
махсулотларни ишлаб чиқарувчи корхоналарини вужудга келтириш, уларнинг ишлаб чиқариш қуввати ва ишчи кучи ресурсларига бўлган талабни, иш жойларини яратиш учун зарур молиявий сарфлар манбаларини аниқ кўрсатиб берувчи махсус, аниқ дастурларни ишлаб чиқиш;

- Янги иш жойларини яратиш бўйича олиб борилаётган тадбирларни амалга оширилиш жараёнини назорат қилиш;
- Янги иш ўринлари яратиш дастури натижаси асосида таъминланган бандлик, яъни меҳнат ресурсининг корхона, ишлаб чиқариш муассасида ҳақиқатда меҳнат фаолиятини олиб бораётганлиги, унга шартномага асосан меҳнат дафтарчаси юритилаётганлиги, ведомос бўйича иш ҳақи олаётганлини тасдиқловчи ҳужжатлар электрон шаклда меҳнат биржасида, уқув муассасида, пенсия жамғармасида электрон руйхати, корхонада, давлат архивида тегишли тартибда асл нусхасини сақашни ташкил этиш орқали иш билан бандликни назорати олиб борилиши яширин ишсизликни каъмайтиради.

Ишчи кучининг таркиби охириги йилларда кесгин ўзгарган. 1990 йилда қишлоқ хўжалигининг ўзида банд бўлган аҳоли 40% ни ташкил этган бўлса, 2016 йилга келиб қишлоқ хўжалиги ва ўрмон хўжалигини қўшиб ҳисоблаганда 27,7 % ишчи кучи ушбу секторда банд бўлиб, бу секторнинг ЯИМдаги улуши 17%ни ташкил этади. Хизмат кўрсатиш соҳасида ривожланган мамалакатларидагидек хизмат кўрсатиш соҳасига ишчи кучининг оқими кучайган, деярли 50 % ишчи кучи ушбу секторда банд бўлиб, унинг ЯИМдаги улуши 54,5 % дан юқори. Саноатнинг ЯИМдаги улуши 34%дан ошиқ бўлиб унда 8 % дан ортиқ ишчи кучи банд.

Охириги тенденцияларга кўра, хизмат кўрсатиш соҳасида 2010-2020 йилларда 2,3 млн янги иш ўринлари (5 та иш ўринидан 4 тасида), 2030 йилга бориб хизмат кўрсатиш соҳасида 4,5 млн янги иш ўрини ҳамда ишлаб

чиқариш секторида эса 1,7 млн янги иш ўринни яратилишини прогнозлаш мумкин.⁴³

Манба : по расчетам сотрудников Всемирного банка, на основании данных ООН (2011).

3.1.1 расм. Меҳнат ресурсларнинг ёш таркиби бўйича ўсиш прогнози:

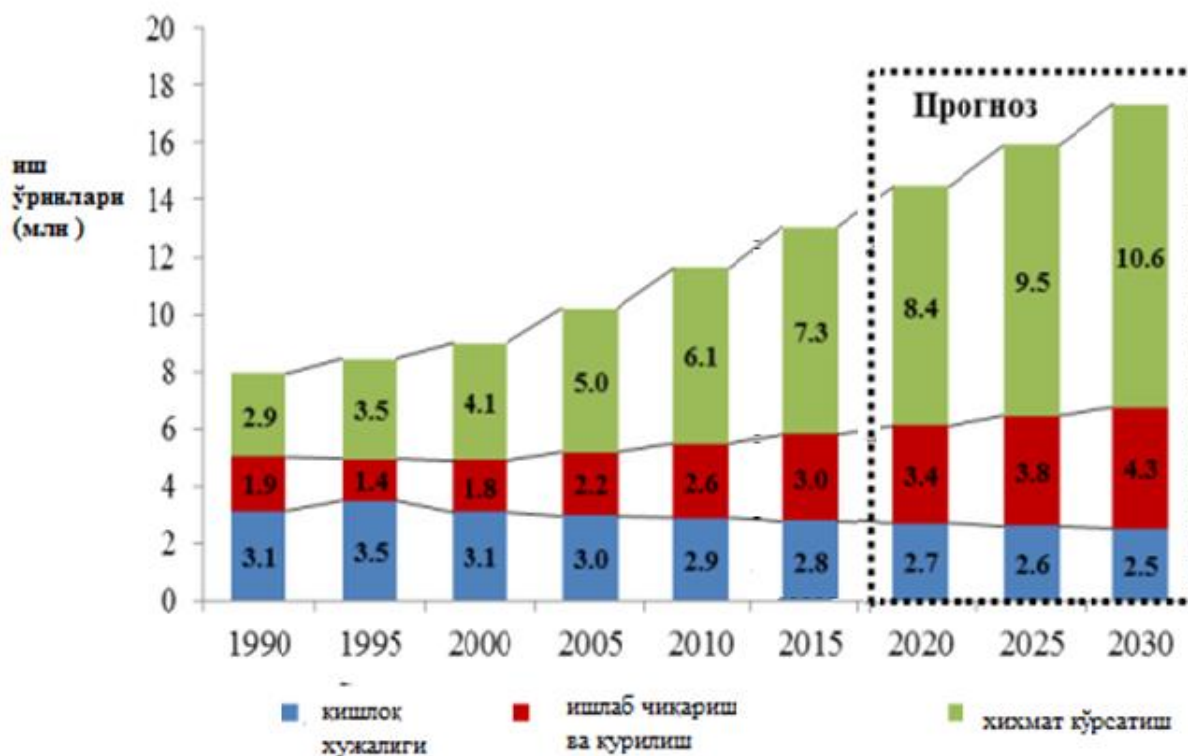
Бугунги даврда, Ўзбекистон иқтисодий потенциали максимал тадбиқ қилиниши мумкин бўлган бир давр бўсағасида турибди. Мамлакатимизнинг иқтисодий фаол аҳолиси умумий аҳоли сонидан энг катта фоизни ташкил қилади ва бу давлат иқтисодиётининг жадал ривожланишини амалга ошириши мумкин. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти прогнозлари бўйича Ўзбекистон демографик юкланиши коэффиценти (болалар ва қариялар сонига нисбати меҳнатга лoқатли аҳоли (15-64 ёшли шахслар) сонига ҳисобланади) 2012 йилдан бошлаб 35 йил давомида 50%дан ошмайди (3.1.1 расм). Бундан сўнг демографик ҳолат давлатни Европадаги “қариётган” иқтисодиётни бошидан кечираётган юқори демографик юклама коэффиценти ҳамда ёш ишчи кучи етишмовчилиги билан тавсифланувчи янги даражага чиқиши прогноз қилинмоқда.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда янги иш ўринларини ташкил этишда қуйидагиларни прогноз қилиш мумкин:

- Маълум прогноз қилинаётган даврда янги иш жойларига бўлган талаб;

⁴³ Жаҳон банки ходимлари ҳисоблари бўйича, БМТ маълумотлари асосида

- Иш билан бандлик соҳасига жалб қилиниши керак бўлган, ишчи кучи керак бўлган ишчи миқдорининг ўсиши;
- Қишлоқ хўжалиги ва қурилиш пудрат ташкилотларидан ортиқча ишчи кучининг ажралиб чиқиши;
- Ишга жойлаштирилишига муҳтож ишчи кучи сони;
- Ишчи кучини банд қилишнинг асосий йўналишлари;
- Республика ички манбалар ҳисобидан молиялаштириладиган вазирликлар, ассоциациялар ва коопирациялар томонидан янги иш жойларининг яратилиши;
- Хорижий инвестицаларни жалб этиш натижасида янги ўринларини яратилиши;
- Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланитиши орқали янги иш ўринларини яратилиши;
- Дехқон ва фермер хужаликларини ривожлантириш, шахсий томорқани ривожлантириш орқали янги иш ўринларини ташкил этиш;
- Шаҳар ва туманларда иқтисодий-ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш орқали иш ўринларини яратиш;
- Жамоат ишларини ташкил этишнинг асосий йўналишлари;
- Иштимой муҳофазага муҳтож ишчи кучи гуруҳлари учун иш жойларини яратиш.

Маъбапо расчетам специалистов Всемирного банка на основании данных ЦЭИ (2011).

3.1.1 диаграмма. 1990-2010 йиллар асосида 2015-2030 йиллар ораликда олий таълимда етишиб чиқадиган ишчи кучи миқдорининг прогнози:⁴⁴

Агар иқтисодий тенденция охириги ўн йиллик бўйича давом этса, 2030 йилгача савдо, умумий овқатланиш қабиларда (1,4 млн), таълим, маданият, санъат, фан ва илмий тадқиқот (0,9 млн) соҳаларида, ишлаб чиқариш ва қурилиш соҳасида (0,8 млн), соғлиқни сақлаш, спорт, ижтимоий соҳада (0,6 млн) ва транспорт ва алоқада (0,4 млн) янги ишчи ўрни яратиш имкони пайдо булади. Бошқа хизмат кўрсатиш соҳаларида 1,1 млн ишчи ўрни, қишлоқ хўжалигида эса 0,4 млн ишчи ўрни яратилиши имкони юзага келади (3.1.1 диаграмма).

Бизнинг фикримизча, янги иш ўринларини яратишда саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш орқали янги иш ўринларини яратиш усувор ҳамда самарали йўналиш ҳисобланиб ўз ичига қуйидагиларни олади:

⁴⁴ Жаҳон банки ходимлари ҳисоблари бўйича, БМТ маълумотлари асосида

1. Маҳаллий табиий хом ашё ма моддий ресурслардан бевосита фойдалана оладиган, қишлоқ хўжалиги махсулотларини қайта ишлашга ихтисослашган ҳамда аёлларини иш билан банд эта оладиган енгил ва озик-овқат саноатида янги саноат тармоқларини маҳаллийлаштириш;
2. Замонавий юқори ишлаб чиқариш воситалар ва технолигиялар билан таъминланган, провард махсулотлар, юқори экспорт потенциолига эга бўлган янги объектларни куриш;
3. Ҳар бир туман, вилоят миқёсида худуднинг табиий шароити, ишчи поценсиали, унинг таркиби, менталитети, салоҳиятини ҳисобга олган ҳолда саноат коопирация асосида ишловчи саноат корхоналарни маҳаллийлаштириш;
4. Корхоналарни ташкил этишда асосий мезон сифатида импорт ўрнини босувчи, ташки ва ички бозор конюктурасига тез мослаша оладиган корхоналарни ташкил этиш;
5. Бозор инфратузилмаси тизимидаги корхоналарни ривожлантириш, банклар тармоғини, товар биржаларини, ярмаркалар ва кўрғазмаларни кенгайтириш.

⁴⁵Муаллиф томонидан тузилди

Кичик ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши фан сиғимкорлиги йуқори бўлган ишлаб чиқариш корхоналарини ривожлантиришига ижобий таъсир этади. Саноат маҳсулотларига, майший техника воситаларига талаб, истеъмолчиларининг талаби, энг асосийси уларнинг даромадларига тўғри боғлиқлигидадир.

Фан ва техника тез суръатлар билан тараққий этиб бораётган бугунги даврда ноёб ёки кам серияли саноат маҳсулотларига эҳтиёж, шунингдек, ўзига хос ва маҳаллий эҳтиёжларини қондиришга мулжалланган маҳсулотларга эҳтиёж йуқори булади. Бундай маҳсулотларни ишлаб чиқаришни кичик ва ўрта корхоналарда жойлаштириш иқтисодий жихатдан самаралидир. Шунинг учун саноат ривожланган мамлакатларда шундай саноат структураси вужудга келганки, у йирик компанияларнинг кўплаб майда ва ўрта мустақил корхоналари билан ҳамкорликда ишлашга асосланган. Бундай ҳамкорлик саноат структураси харажатларини минималлаштиради.

Саноати ривожланган ёки ривожланаётган мамлакатларда кичик ва ўрта корхоналарнинг ривожланиши ва фаолият кўрсатиши соҳасидаги тажрибага кўра, ишлаб чиқариш корхоналарининг фаолиятига далат ва хусусий ижтимоий институларининг ўрни катталиги, уларнинг ишлаб чиқараётган саноат маҳсулотларининг жахон бозорида катта хажмни эгаллаганлиги, саноат тармоқларининг ишчи кучига таклифи, кадрларга куйилган талабнинг ўзига хослигидадир.

Жахон молиявий иқтисодий инқирози кечаётган бир шароитда иқтисодиётни модернизациялаш, ишлаб чиқариш маҳсулотларини деверсификациялаш, буш турган молиявий маблағларни истиқболли тармоқларга йўналтириш, саноат маҳсулотларини ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш воситаларини ишлаб чиқишни йўлга қўйиш аҳамияти ортиб бормоқда.

Маълумки, жахон бозорига чиқишнинг самарали йўлларида бири кўшма корхоналарни ташкил этиш хисобланади. Республикамизда ташкил

этилган инвестицион мухит натижасида хорижий инвестициялар салмоғи ортиб бормоқда. Хусусан, 1999 йилда иқтисодиётнинг устувор тармоқларида 1 млрд.324 млн.АҚШ доллари миқдорида инвестиция ўзлаштирилган.⁴⁶

Хорижий инвестициялар, хорижий инвесторларнинг ҳуқуқларини кафолатлаш тўғрисида бир қатор қонун ва қарорлар қабул қилинди. Корхоналарнинг инвестицион лойиҳаларини жорий қилиш, фан-техника ва ишлаб чиқариш фаолиятидаги интеграциясини ташкил этиш, уларнинг инвестицион фаоллигини ошириш чора тadbирлари ишлаб чиқилди.

Натижада, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш, муҳим юқори технологияли қувватларни ишга туширишни жадаллаштириш, транспорт ва коммуникация инфратузилмасини ривожлантириш асосида таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштиришга йўналтирилган фаол инвестиция сиёсатининг амалга оширилиши натижасида 2015 йилда Ўзбекистонда ўзлаштирилган инвестициялар ҳажми 2014 йилга нисбатан 9,6 фоизга ўсиб, 40,7 трлн сўмдан кўпни ташкил қилди. Ўзлаштирилган инвестициялар умумий ҳажмининг 3,3 млрд долларини ёки 21 фоиздан ортиғини чет эл инвестициялари ва кредитлари (ўсиши 9,1 фоиз), шу жумладан 2,4 млрд долларини тўғридан-тўғри чет эл инвестициялари ташкил қилди. 2015 йилда Тикланиш ва тараққиёт жамғармасининг иқтисодиётнинг стратегик тармоқларида йирик инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш учун ўзлаштирилган маблағлари ҳажми 728,6 млн долларни ташкил қилди. Инвестициялар таркибида энг катта ҳажми марказлашмаган инвестициялар (инвестициялар умумий ҳажмининг 78,2 фоизи), унинг 30,9 фоизини хўжалик юритувчи субъектларнинг ўз маблағлари (ўсиш 12,6 фоиз) ташкил қилди, бу ишлаб чиқаришларни диверсификация қилиш ва рақобатбардошлигини ошириш тармоқ дастурлари ҳамда минтақаларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш ҳудудий дастурларининг фаол амалга оширилиши натижаси бўлди.

⁴⁶ Каримов И.Озод ва обод ватан,эркин ва фаровон ҳаёт-пировард мақсадимиз.Т.: Ўзбекистон.2000.

Молиялаштириш манбалари таркибига тўхталадиган бўлсак, 2015 йилда умумий инвестициялар ҳажмида давлат бюджети маблағлари 4,5 фоиз; чет эл инвестициялари 26,5 фоиз; корхоналар ва аҳоли маблағлари 55,8 фоизни ташкил этган.

Бундан ташқари ишлаб чиқариш жараёнига инновацион янгиликларни жорий этишда Республикада инновацияларни давлат томонидан қўллаб қувватлашнинг асосий йўналишлари катта аҳамият касб этади:

- ✓ Истиқболли йўналишдаги илмий тадқиқотларнинг (фундаментал, изланиш, амалий ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш);
- ✓ Инновацион фаолиятни мутахассислар билан таъминлаш;
- ✓ Инновацион фаолиятни амалга оширишда йўналтирилган турли хил дастурларни ишлаб чиқиш;
- ✓ Алоҳида фирма (корхоналар) ларнинг инновацион фаолиятини самарадорлигини ошириш;
- ✓ Инновацион ишланмаларга давлат буюртмаларини шакллантириш;
- ✓ Вилоятларда инновацион фаолиятларни тартиблаш;
- ✓ Иновацион фаолиятда, ҳуқуқий фаолиятда ҳуқуқий базани янада такомиллаштириш;
- ✓ Инновацион жараёнлар бўйича халқаро алоқаларни тартибга солиш ва б.

Ҳисоб китобларга кўра, 2030 йилга бориб Ўзбекистон аҳолиси 2014 йилга нисбатан ҳисоблаганда 22 %га ошиб қарийиб 37,3 млн кишни ташкил этади. Меҳнатга қобилиятли аҳолининг, ишчи кучининг бутун аҳолининг 67% дан ортиқ қисмини ташкил этишни аниқлаш мумкин (2014 йилда бу кўрсаткич 58%ни ташкил этган). Маълумки, дунё мамлакатларининг 78 % устида меҳнат ресурслари ва даромад ўртасидаги боғлиқликни аниқлаш бўйича олиб борилган тадқиқотга кўра меҳнат ресурсларининг 1% га қисқариши, даромаднинг 1,46 %га қисқаришига олиб келиши аниқланган.⁴⁷

⁴⁷ А.Н. Нанавян «Структура занятости населения: динамика и тенденции развития » Угрозы и безопасность №17(158)-2012

Иш билан бандликни таъминлашда қуйидагиларни амалга ошириш зарур:

1. ишчи кучининг ҳудудий жойлашувлари хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, ишчи кучи бозорида талаб ва таклиф мувозанатини таъминлаш;
2. зарур миқдорда янги объектларни кенгайтирилиши, иқтисодий актив корхоналар фаолиятини кенгайтириш, инновацион янгиликларни ва инвестицияларни жорий этиш натижасида тармоқ таркибига ишчи сифимкорлигини ошириш;
3. кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни тезкорлик билан ривожлантиришни рағбатлантириш;
4. қишлоқ жойларида ишлаб чиқариш, қайта ишлаш корхоналарини бевостиа жойлаштириш;
5. ишчи кучи бозорида рақобатга қодир бўлмаган ногиронларнинг меҳнат қилиши ва касб-ҳунар эгаллашлари учун шароит яратилиши;
6. ишчи кучи ортиқча ёки ишчи кучи етишмовчилиги мавжуд жойларида ички меҳнат миграцияни жорий этиш орқали самарали меҳнат тақсимотини ташкил этиш;
7. меҳнат биржаларининг фаоллигини ошириш, ҳақ тўланадиган жамоат ишларини ташкил этиш кабилар.

3.2. Иқтисодиётни модернизациялаш ва ишлаб чиқаришни локализациялаш жараёнида Ўзбекистон Республикаси саноатида янги иш ўринларини яратишнинг истиқболли йўналишлари

Маълумки, аҳоли бандлигини таъминлашда давлат томонидан олиб бориладиган сиёсат икки йўналишда олиб борилади. Актив сиёсат- ишсизларини иш билан таъминлаш, янги иш ўринларини ташкил этиш; пассив сиёсат- ишсизларни моддий жихатдан қўллаб-қувватлаш, ишсизлик нафақалари билан таъминлаш.

Аҳоли бандлигини таъминлаш жараёни 4 этапни ўз ичига олади: моделлаштириш (қайта ишлаш), тартибга солиш (внедерние), диагностика (мониторинг), адаптация.

Биринчи босқичда аҳоли бандлигини таъминлаш сиёсатида аҳоли бандлигини таъминлаш бўйича қонун ва қонун ости ҳужжатлар қабул қилинади, стратегик режа ишлаб чиқилиб, уни ижросини таъминлашда давлат органлари ва унинг ходимларининг ваколатлари белгиланади.

Шуни такидлаш керакки, иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни олиб бориш, модернизациялаш жараёни маълум вақт, иқтисодий даврни ўз ичига олади. Ривожланган мамлакатларда, хусусан, Япония, Корея каби мамлакатларди шартли равишда ўртачи йигирма беш йилдан ортиқ даврни ўз ичига олган.

Иқтисодиётни модернизациялаш ва ишлаб чиқаришни локализациялаш жараёнида Ўзбекистон Республикаси саноатида янги иш ўринларини ятиш имконияти кенгайганлиги натижасида бандлик миқдори ошиб бормоқда. МДХ мамлакатлари бўйича аҳоли бандлигини ўрганилганда мамлакатимизда бандлик миқдори ошиб борган.

МДХ мамлакатларининг банд аҳоли сони бўйича 2012-2015 йиллар оралиғида ўрганилганда Арманистон, Беларусияда бандлик 10% ва Украинада 21,1%га камайган. Ўзбекистон (107,4%), Озарбайжон (106,8%), Россия (101,1%), Тожикистон (104,3%) кабиларда бандлик миқдори ошиб

борган. Иқтисодий фаол аҳолига нисбатан таҳлил этганда Озарбайжон, Қозоғистон, Қирғизистон, Молдова, Туркменистон, Тожикистон мамлакатларида ошиб борган(3.2.1 жадвал).

3.2.1 жадвал.

Банд аҳоли сони (уртача йил учун)

	2012	2013	2014	2015
	<i>Жами, миллион киши</i>			
<i>Ўзбекистон</i>	12,2	12,5	12,8	13,1
<i>Озарбайжон</i>	4,4	4,5	4,6	4,7
<i>Арманистон</i>	1,2	1,2	1,1	1,1
<i>Беларус</i>	4,6	4,6	4,6	4,5
КОЗОГИСТОН	8,5	8,6	8,5	8,6
<i>Қирғизистон</i>	2,3	2,3	2,3	2,4
<i>Молдова</i>	1,1	1,2	1,2	1,2
<i>Россия</i>	71,5	71,4	71,5	72,3
<i>Тожикистон</i>	2,3	2,3	2,3	2,4
<i>Туркменистон</i>	2,0	2,1	2,1	2,1
<i>Украина</i>	20,4	20,4	18,1	16,4
<i>Жами, МДХ бўйича</i>	130,5	131,1	129,1	128,9

Мамлакатимизда аҳоли бандлигини таъминлашда кенг миқёсда қонунлар, қонун ости ҳужжатлар, давлат дастурлари қабул қилинди. Ўзбекистон Конституциясининг ўзида ҳам ҳамманинг меҳнат қилиш ҳуқуқи, эркин касб танлаш, меҳнат муҳовазаси ва ишсизлик нафақаси билан таъминланиши белгилаб қўйилган. Давлат иқтисодий фаолият эркинлигини, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш, ижодий фаолият эркинлигини таъминлайди. 1998 йил май ойида “Аҳоли бандли тўғрисида”ги қонун қабул қилинди (янги таҳрири, эски таҳрири 1992 йилда қабул қилинган). Қонун доирасида меҳнат ҳуқуқини таъминлаш, меҳнат шароити билан таъминлаш, малака ошириш, меҳнат классификацияси, ишсизларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, давлат органларининг вазифалари ва ваколатлари кабилар

белгилаб қуйилди. Меҳнат қодеси, “Меҳнат муҳофазаси тўғрисида”ги, “Меҳнатга лаёқатсизларини ижтимоий ҳимоялаш тўғрисида” ги каби бошқа қарорлар қабул қилинди. Олий мажлис томонидан халқаро меҳнат тўғрисида конвенсия ратификациядан ўтказилди, меҳнат қилишда эркак ва аёлларнинг тенг ҳуқуқлиги таъминланди ва бошқа халқаро меҳнат тўғрисида қарорлар қабул қилинди.

“Бандлик ва меҳнат муносабатлари” вазирлиги аҳоли бандлигини таъминлашга қаратилган қарор ва дастурлар ижросини таъминлаш, кадрларни қайта тайёрлаш кабиларни амалга оширади. Бандликка кўмаклашиш жамғармаси, ташқи меҳнат меграцияси масалалари билан шуғулланувчи агентлиги, малака ошириш институтлари, кадрларни қайта тайёрлаш ва бошқа касбга ўқитиш марказлари, ногиронларни соғломлаштириш марказлари, Республика аҳоли ва ишсизларни ижтимоий ҳимоя қилиш илмий марказ ташкил этилди.

3.2.1 расм. 2017-2019 йилларга мўлжалланган янги иш ўринларини яратиш ва аҳоли бандлигини таъминлаш тўғрисидаги Дастур

Янги иш ўринларини яратишнинг асосий воситаси Олий мажлис томонидан тасдиқланган аҳоли бандлигини таъминлаш ва янги иш

Ўринларини яратиш тўғрисидаги қарорлар ҳисобланади. Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ва иқтисодиёт вазирлиги ҳамкорлигида тармоқ кесимида ва “туман-вилоят-республика” буйсинувидаги субъектлар фаолиятининг параметрлари ишлаб чиқилган ва ягона дастур, янги иш ўринларини яратиш ва аҳоли бандлигини таъминлашга қаратилган.

Янги иш ўринларини яратиш дастурини ишлаб чиқиш тармоқлар кесимида ташкил этиш мумкин бўлган янги иш ўринларини ҳисобга олган ҳолда корхона бошлиқлари, идора ва ташкилотлар, вазирликлар миқёсида ишлаб чиқилади (3.2.1 расм). Шу билан бир қаторда янги иш ўринларини яратишнинг манзилли дастури, тармоқлар модернизацияси, ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастури, йиллик инвестиция дастури, ҳудудлар миқёсида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини, хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш дастури, инфраструктура, транспорт ва алоқа тизимини ривожлантириш чора тадбирлари ишлаб чиқилди.

Дастур ижросини таъминланганлиги мониторинги қуйидагича тақисмланган:

- “Бандлик ва меҳнат муносабатлари” вазирлиги, иқтисодиёт вазирлиги – дастур параметрларини ҳудудий ва тармоқ доирасида амалга оширилиши юзасидан мониторинги;

- Қорақалпоғистон Республикаси, туман, вилоят, шаҳар ҳокимиятларининг янги иш ўринларини яратиш тўғрисидаги параметрлар ижроси;

- Хўжалик бошқарув органларининг дастур ижроси мониторинги олиб борилади.

Шуни такидлаб ўтиш керакки, янги иш ўринларини яратиш механизмида асосий эътибор ялпи бандликни таъминлашга қаратилган. Яратилаётган янги иш ўринлари учун молиялаштириш манбанбалари, рағбатлантириш омиллари, субсидияларнинг жорий этилиши дастурнинг

истикқболини белгилайди. Хусусан, дасур доирасида яратилган янги иш ўринларининг аксарият қисми кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасига тўғри келади. Уларининг асосий қисми коллеж битирувчиларига берилган кредитлар асосида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини еиштириш, чорва молларини етиштириш асосий ўринни эгаллайди.

Яратилган янги иш ўринларининг таркиби қуйидагича:

- Савбдо, транспорт хизмати, мавсумий ишларда бандлик таъминланган, яъни юридик мақомга эга булмаган соҳаларда бандлар салмоғи ошган;
- Олий таълим тизимида тайёрланаётган кадрлар наъминкулатурасида саноат учун хизмат қиладиган кадрларнинг салмоғи кам, касб ҳунар коллежларининг асосий қисми транспорт, касаначилик соҳаларига ихтисослашган.

Миллий иқтисодиётимизда норасмий иқтисодиётида банд бўлган аҳоли таркибини қуйидагиларга бўлиш мумкин:

1. Дехқон хўжаликлари аъзолари (юримдек шахс сифатида рўйхатдан ўтмасдан фаолият олиб бориш);
2. уйда пуллик хизмат кўрсатиш билан шуғулланувчи шахслар (энагалик қилиш, хайдовчилик қилиш в.х);
3. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи оилага ёрдам бериш билан шуғулланувчи жисмоний шахслар в.б.

Норасмий иқтисодиётда бандликни камайтириш мақсадида қорамол боқиш билан шуғулланувчи жисмоний шахсларга имтиёзли кредит бериш, маҳсулотларини товар биржаларида сотиш имкониятини бериш орқали, меҳнат муҳофазаси таъминланди, меҳнат фолияти иш стажига ҳисобга олинди, пенсия жамғармасига пул ўтказмалари йўналтирилди.

2007 йилда саноат ишлаб чиқаришда банд бўлган аҳолининг сони кескин камайган. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироз кечаётган даврда жаҳон бозоридаги талабнинг кескин тушуши натижасида ишлаб чиқаришдаги меҳнат ресурслари жами 105 минг кишига қисқарди. Хусусан, 2005 йилга нисбатан ишлаб чиқаришдаги бандлар сони ишлаб чиқишда-50

%гача, пахта толасини ишлаб чиқаришда-70 %гача, пайпоқ ишлаб чиқаришда -40 %гача камайган. 2009 йилга келиб 205,3 минг кишига камайиш янада давом этди, 2010 йилда 150 мингга камайган бўлса, жаҳон молиявий инқирозга қарши дастурлар натижасида 35.5 минг ишчи ўрни яратилди.

Иқтисодиётни модернизациялаш, ишлаб чиқаришни деверсификациялаш, машинасозлик саноати учун бутловчи қисмларни ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришни чуқурлаштириш орқари саноатда банлар сони ошди. 2011 йилда яратилган 80 минг янги иш ўринлари саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришда яратилган (соғлиқни сақлаш тизимида 36 мингга камайган).

2005-2011 йилларда яратилган янги иш ўринларининг 85 %и ишлаб чиқариш ва қишлоқ хўжалиги соҳасида яратилган. 2011-2015 йиллар давомида Республикада яратилган янги иш ўринлари сони 4,1%га ошган. Иш ўринларининг бундай ўсиш тенденцияси барча ҳудудларда ҳам мутаносиблик таъминланган. Айниқса ишсизлик даражаси юқори бўлган Қорақолпоғистон Республикаси(6,9 % ишсизлик даражаси)да яратилган иш ўринлар сони 4,0 %га кўпайган. Энг юқори янги иш ўринлари Тошкент шаҳрига тўғри келиб, ўртачадан 3 баробар кўпни ташкил этади. Аҳолиси зич бўлган Фарғона вилоятида бу 1,8 %га ошган.

Прогнозларга кўра 2010-2030 йилларда ривожланаётган мамлакатларда меҳнат ресурсларининг сони 1,1 %га ўсиши кўзатилса, ривожланган мамлокатларда бу кўрсаткич 0,34 %ни ташкил этилиши кўзатилмоқда.⁴⁸

Меҳнат ресурсларинг миқдорий ўсиши ва урбанизациялашув билан тесқари боғлиқликка эга. Ишлаб чиқаришда техника технологиянинг ривожланиши натижасида меҳнат ресурсларининг ишлаб чиқариш соҳасидан хизмат кўрсат соҳасига оқиб ўтиши жаҳон тажрибасидан мълум. Демак, саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш, уларни маҳаллийштиришни чуқурлаштириш меҳнат ресурсларининг мослачувланлигини оширар экан.

⁴⁸ Жаҳон банки ходимлари ҳисоблари бўйича, БМТ маълумотлари асосида

39 та саноат тармоқларида 36 турдаги меҳнатда бандликни 7 та саноат тармоғининг хиссаси катта, яъни кимё саноати, ўрмон хўжалиги ва ёғочни қайта ишлаш саноати, қурилиш маҳсулотларини ишлаб чиқариш, транспорт ва алоқ соҳаларидир. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, автомобилсозлик саноати қолган саноат тармоқларини мултиплекатори ҳисобланади. Автомобил саноатида яратилган битта иш ўрини қолган 7 та саноат тармоғида иш ўрини яратишга имкон беради. Автомобил саноати учун бутловчи маҳсулотларини ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришни чуқурлаштириш орқали янги иш ўринларини яратиш истиқболли саналади.

Юқоридагиларини ҳисобга олган ҳолда қуйидагиларини ҳисобга олиш мақсадлидир:

1. саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастур доирасидаги ҳуқуқий базани янгилаш, имтиёзлар миқдори, талабларини қайта кўриб чиқиш, ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришни чуқурлаштирувчи омиллар, рағбатлантируви дастакларни кенг жорий этиш;
2. кооперация асосида ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришни кенг жорий этиш мақсадида шу соҳа фаолияти билан шуғулланувчи институт жорий этиш;
3. кооперациялар ўртасидаги ахборот алмашинувини такомиллаштириш, сертификация, лизинг, стандартлаштириш тизимини ислоҳ этиш;
4. саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш дастури доирасида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар экспорти географиясини кенгайтириш, ўзаро боғлиқ бўлмаган импортиёрларни, бозорларни аниқлаш;
5. Ишлаб чиқариш интеграциясини кенгайтириш, ишлаб чиқариш маҳсулотлари рақобатбардошлигини ошириш орқали ташқи савдо шароитларини эркинлаштириш;
6. саноат маҳсулотларини маҳаллийлаштириш дастурига критилган лойиҳаларда маҳсулот рақобатбардошлиги, халқаро стандартларга жавоб бериши, таннархининг пастлиги, инновацион ишланмалардан кенг фойдаланганлигига асосий ўрғу бериш ва б.

ХУЛОСА

Магистрлик диссертация тадқиқоти натижаси асосида қуйидаги хулосаларга келинди:

1. Мамлакатимизда ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш-саноат ишлаб чиқаришнинг турли босқичларида импорт шаклда харид қилиш орқали қўлланувчи деталлар, бутловчи қисимлар, ярим тайёр маҳсулотлар ва тайёр маҳсулотларни маҳаллий хомашё ва материаллар асосида ишлаб чиқаришга ўтказиш жараёнини янада жадаллаштиришни талаб этади;
2. Ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришни чуқурлаштириш дастурининг муваффақиятли амалга оширилиши иқтисодиётда ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш даражасини янада чуқурлаштириш, тармоқлар ва ҳудудлараро саноат кооперациясини кенгайтириш (шу жумладан кичик бизнес субъектлари ва йирик корхоналар ўртасида), маҳаллий хом-ашё ресурслари негизида импорт ўрнини босувчи ва ички бозор талабини зарур истеъмол товарлари ҳамда бутловчи қисмлар билан таъминловчи юқори технологияли рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш тизимини яратиш, валюта маблағларини иқтисод қилиш ва улардан рационал фойдаланиш ҳамда янги иш ўринларини яратиш орқали аҳоли бандлигини таъминланади;
3. Машинасозлик саноати ўз атрофига бошқа тармоқларни бирлаштириб, саноат кооперациясини оптималлаштиради. 2030 йилга бориб Ўзбекистон аҳолиси 2014 йилга нисбатан ҳисоблаганда 22 %га ошиб қарийиб 37,3 млн кишни ташкил этади. Меҳнатга қобилиятли аҳолининг, ишчи кучининг бутун аҳолининг 67 % дан ортиқ қисмини ташкил этишни аниқлаш мумкин (2014 йилда бу кўрсаткич 58%ни ташкил этган). Маълумки, дунё мамлакатларининг 78 % устида меҳнат ресурслари ва даромад ўртасидаги боғлиқликни аниқлаш бўйича олиб борилган тадқиқотга кўра меҳнат ресурсларининг 1 % га қисқариши, даромаднинг 1,46 %га қисқаришига(ёки меҳнат ресурсларининг 1%

кўпайиши, даромаднинг 1,46%га кўпайишига олиб келади) олиб келиши аниқланган.

Охирги тенденцияларга кўра, мамлакатимизда хизмат кўрсатиш соҳасида 2010-2020 йилларда 2,3 млн янги иш ўринлари(5 та иш ўринидан 4 тасида), 2030 йилга бориб хизмат кўрсатиш соҳасида 4,5 млн янги иш ўрини ҳамда ишлаб чиқариш секторида эса 1,7 млн янги иш ўрини яратилишини проггнозлаш мумкин. 2036 йилгача меҳнат ресурсларининг сони ошиб боради 2036 йилнинг ўзида 68,5% аҳоли меҳнатга лоёқатига эга булади. Агар иқтисодий тенденция охирги ўн йиллик бўйича давом этса, 2030 йилгача савдо, умумий овқатланиш кабиларда (1,4 млн), таълим, маданият, санъат, фан ва илмий тадқиқот (0,9 млн) соҳаларида, ишлаб чиқариш ва қурилиш соҳасида (0,8 млн), соғлиқни сақлаш, спорт, ижтимоий соҳада(0,6 млн) ва транспорт ва алоқада(0,4 млн) янги ишчи ўрни яратиш имкони пайдо булади. Бошқа хизмат кўрсатиш соҳаларида 1,1 млн ишчи ўрни, қишлоқ хўжалигида эса 0,4 млн ишчи ўрни яратилиши имкони юзага келади.

Юқоридаги хулосаларга асосланган ҳолда қуйидаги таклиф ва тавсияларни берамиз:

1. Ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришни чуқурлаштириш дастурига киритилган маҳсулотларнинг рақобатбардошлигини оширишнинг истиқболли режалари ишлаб чиқилиши лозим. Дастурга киритилган корхоналар фаолияти ҳозирда иқтисодий имтиёزلардан максимал фойдаланаётганлиги сабабли уларнинг самрадорлик кўрсаткичлари, ишлаб чиқариш харажатлари минималлашган. Агар имтиёзлар бекор қилинса нарх бўйича рақобатбардошлик камайиб кетиши кузатилиши мумкин.
2. Саноат коопирациясининг кенгайиши тармоқлар ўртасидаги боғлиқликни кўчайтиради натижада коммуникация, менежмент тизимининг мураккаблаштиради. Натижада ахборот коммуникация тизимига, интернет хизматларига бўлган талаб оша боради. Ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастурига киритилган мобил алоқа

воситаларининг бошқариш тизимини янада такомиллаштириш зарур саналади. Бунда “Банк-солиқ инспекцияси-корхона, ташкилотлар-ишчи кучи-алоқа тизими” занжирини бир тизимга солиш, электрон туловларни ташкил этиш тизимини янада кенгайтириш, ахборот хавфсизлини янада кучайтиришни керак;

3. “GM Uzbekistan” ҚҚнинг ишлаб чиқариш қувватини оширишда экспорт географиясини ҳисобга олган ҳолда, яъни истемолчи талабларини худудий, иқлим, даромади, божхона божлари, тарифларининг кенг ўрганган ҳолда автомобил моделларини ўзлаштиришни кенгайтириш;
4. Автомобилсозлик саноати корхоналарининг маркетинг тизимини янада такомиллаштириш. Бу орқали маҳсулотнинг жаҳон бозоридаги ўрнини янада мустаҳкамлаш зарур;
5. Машинасозлик саноати учун бутловчи қисмларни ишлаб чиқувчи корхоналарнинг маҳсулотларининг экспорт салоҳиятини ошириш, инвестиция оқимини кучайтириш лозим, қушимча корхоналарни ташкил этишни янада такомиллаштириш;
6. Маҳаллийлаштириш дастурига киритилган маҳсулотларни ишлаб чиқариш тизимига ишлаб чиқариш воситаларини ҳам ишлаб чиқариш комплексини ҳам босқичма-босқич киритиб боришни йўлга қуйиш зарур;
7. Янги иш ўринлари ва унинг самарали фаолият йуритишини таъминлашда меҳнат биржаларининг фаолиятини такомиллаштириш;
8. Яратилган янги иш ўрнида ишлаётган ҳар бир ишчининг меҳнатига ҳақ тулашда меҳнат унумдорлиги билан биргаликда унинг касбий куникмасини боҳоловчи мезонларини ишлаб чиқиш лозим.
9. қишлоқ жойларида ишлаб чиқариш, қайта ишлаш корхоналарини бевостиа жойлаштириш;
10. ишчи кучи бозорида рақобатга қодир бўлмаган ногиронларнинг меҳнат қилиши ва касб-ҳунар эгаллашлари учун шароит яратилиши;

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

I. РАСМИЙ РАСМИЙ ҲУЖЖАТЛАР

1.1. Ўзбекистон Республикаси Қонунлари

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2012.
2. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси.-Тошкент.: “Адолат” 1996. 263 бет.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида” ги қонуни (янги таҳрири).

1.2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари.

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун чет элларга кетаётган Ўзбекистон Республикаси фуқароларини ҳисобга олишни такомиллаштириш тўғрисида”ги қарори. –Тошкент: 2007. 15 май, 97- сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ишга жойлаштиришга муҳтож меҳнат билан банд бўлмаган аҳолини ҳисобга олиш методикасини такомиллаштириш тўғрисида”ги Қарори. –Тошкент: 2007. 24 май, 106- сон.
3. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг “2013 йилда иш ўринлари ташкил этиш ва аҳоли бандлигини таъминлаш дастури тўғрисида” ги 2012 йил 5 декабрдаги СҚ-344-ИИ-сонли Қарори.

1.3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва қарорлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Йирик саноат корхоналари билан касаначиликни ривожлантириш асосидаги ишлаб чиқариш ва хизматлар ўртасидаги кооперацияни кенгайтиришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2006 йил 5 январдаги ПФ-3706-сон Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Шахсий ёрдамчи, деҳқон ва фермер хўжаликларида чорва молларни кўпайтиришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2006 йил 23 мартдаги ПҚ-308 сонли Қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 4 апрелдаги "Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш ташкилотларини фаолиятини кучайтириш ва бандликни ошириш" тўғрисидаги 616-сонли Қарори .

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 6 апрелдаги 616-сонли "Аҳоли бандлигини ошириш ҳамда меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш органлари фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарори. – Тошкент: 2007 йил 6 апрель.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 18 февралдаги "Кексаларни эъзозлаш йили" Давлат дастури тўғрисидаги ПҚ-2302-сонли Қарори.

6. Постановление Президента Республики Узбекистан от 22 июня 2006 года. №ПП-386 «О Программе локализации производства готовой продукции, комплектующих изделий и материалов на базе местного сырья на 2006-2008 годы».

7. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг 2009 йил 1 декабрдаги ПҚ 1236 сонли қарор

8. "2011-2015 yillarda O'zbekistan Respublikasi sanoatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari tug'risida"gi O'zbekistan Respublikasi Prezidentining 2010 yil 15 dekabrdaги Ш-1442-sonli Karori.

9. O'zbekistan Respublikasi Prezidentining 2011 yil 24 avgustdagi "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish uchun qulay ishbilarmonlik muhitini shakllantirishga doyr qushimcha chora-tadbirlar tug'risida"gi PF-4354-sonli Farmoni

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикасининг 2015 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида "ги 2014 йил 4 декабрдаги ПҚ 2270 сонли Қарори

11. «Об Инвестиционной программе Республики Узбекистан на 2015» ПП
2264. 17 ноября 2014 г

12. “2017-2019 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йуналиши бўйич ахаракатлар стратегиясини амалга оширишга доир чора тадбирлар тўғрисида” Қонун ҳужжатлар туплами №7(676) 2017 йил 28 феврал

13. О мерах по дальнейшей реализации перспективных проектов локализации производства готовых видов продукции, комплектующих изделий и материалов на 2017-2019 годы ПП-2698 26 декабря 2016 г

14. О программе локализации производства готовой продукции, комплектующих изделий и материалов на 2015-2019 годы ПП-2298 12.02.2015 г

15. Прогноз Постановление Президента Республика Узбекистан 27 декабр 2016 г ПП 2699

II. RAҲБАРИЙ АДАБИЁТЛАР.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ АСАРЛАРИ ВА МАЪРУЗАЛАРИ

1. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. - Т.: “Ўзбекистон”, 1992. – 74 б

2. Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. – Т.: “Ўзбекистон”, 1995. - 269 б

3. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболнинг асосий тамойиллари - Т.: “Ўзбекистон”, 1995. - 74 б

4. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох этишдир. – Т.: “Ўзбекистон”, 2005. – 96 б.

5. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этиш йўллари ва чоралари. /И.А. Каримов. – Т.: Ўзбекистон, 2009. – 56 б.

6. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишининг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. – Т.: Ўзбекистон, 2009.

7. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришидир. Т.: “Ўзбекистон”, 2010.-80 б.

8. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. –Т.: “Ўзбекистон” 2011.

9. Каримов И.А. Бош мақсадимиз-кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш.-Т.: “Ўзбекистон”, 2013.

10. Каримов И.А. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади: Мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза – Тошкент: Ўзбекистон, 2014. – 64 б. Ўзбек ва рус тилларида.

11. Каримовнинг “Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш энг олий саодатдир” Тошкент.Ўзбекистон. 2015.

12. Каримов И.А. 2012-йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади //2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маъруза. - “Халқ сўзи”, 2012, 20 январь

13. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг муҳим устувор йўналишларига бағишланган вазирлар маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси.

III. ИЛМИЙ МОНОГРАФИЯЛАР.

1. A.Vahobov, Sh.Hojiboqiyev “Xorijiy investetsiyalar” –Т.: 2011
2. A.Vahobov, Sh.Hojiboqiyev “Jaxon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar” –Т.: 2012
3. А.Н. Нанавян «Структура занятости населения: динамика и тенденции развития» Угрозы и безопасность №17(158)-2012
4. Стрелкова Л.В., Кабанов С.С.О влияние инноваций на рост производительности труда и занятость в Российской экономике.//”Социальные науки”,2011.№1.-С.147-150
5. А.И. Гаврилов. Региональная экономика и управление. М.: ЮНИТИ, 2002, С. 26.
6. Таджиева С.У. Региональные особенности производства и переработки зерна // Экономика и финансы.-Москва,2003.-№13.-С.67-70.
7. Таджиева С.У., Гиязова Н.Б. Развитие локализирующих производств в регигонах Узбекистана // Двадцатые международные Плехановские чтения:Тез.докл.-М.,РЭА им. Г.В. Плеханова,2007.-С.164.
8. Пузакова Е.П Мировая экономика и международнке экономические отношения. -Ростов –на –Дену.:Феникс,2004.
9. Абудрахмонов Қ.Ж. Меҳнат иқтисодиёти (назария ва амалиёт): Дарслик.-Тошкент: Меҳнат, 2010.
10. Адамчук В.В., Ромашов О.В., Сорокина М.Е. Экономика и социология труда. Учебник. М.: ЮНИТИ, 1999.-407 с.
11. Абдуғаниев А., Толаметова З.А. Ўзбекистоннинг меҳнат салоҳияти. Т.: “Меҳнат”, 1998. 96 б.
12. Актуальные проблемы Европы. Занятость и безработица в Западной Европе: Сборник научных трудов РАН ИНИОН; Центр науч-информ. Исслед. Глобальных и региональных проб.; Отд.Зап. Европы и Америки; Былов В.Г. (отв.ред.). –М., 2002.-204 с. –(Актуальные проблемы Европы; Европа. ХХИ век. /Редкол.: Пархалина Т.Г. (гл.ред.) и др. ИСС № 235-5626; 2002, №3).

13. Рональд Дж. Эренберг., Роберт С.Смит. Современная экономика труда. (теория и государственная политика) М.: Изд-во МГУ, 1996.-800 с.
14. Бабашкина А.М. Государственное регулирование национальной экономики: Учебн. Пособие. –М.: Финансы и статистика, 2006.-480 с.: ил.
15. Вереникин А.О. Занятость и государство в переходной экономике. –М.: Экономические факультет, ТЕИС, 1998.-115 с.
16. Экономика труда: (социально-трудовые отношения)/ Под ред. Н.А.Волгина, Ю.Г.Одегова.-М.: Издательство «Экзамен», 2003.-736 с.
17. Социальная статистика: Учебник. / Под ред. Чл.-кор. РАН И.И. Елисеевой. -3-е изд., перераб. и доп.- Финансы и статистика, 2002. -480 с.: ил.
18. Плакся В.И. Безработица: теория и современная российская практика (социально-экономический аспект). –М.: РАГС, 2004.-384 с.
19. Рынок труда. Учебник. /Под ред. проф. В.С.Буланова и проф. Н.А.Волгина. –М.: Экзамен, 2000. -448 с.
20. Расулова Д.В. Ишчи кучи миграцияси ривожланишининг назарий асослари.-Т.: Молия, 2010. 276 б.
21. Одегов Ю.Г., Руденко Г.Г., Лунева Н.К. Рынок труда (практическая макроэкономика труда). Учебник.-М.: Издательство «Альфа-Пресс», 2007.-900 с.
22. Саидов К.С., Сейтмуратов А., Асланова Д.Х., Исхоқова С.А. Социал иқтисодиёт.-Тошкент.: “Ўзбекистон”, 2006.-366 б.
23. Толаметова З.А Иқтисодиётни модернизациялаш жараёнида меҳнат бозорини ривожлантириш йўналишлари . Тошкент. Иқтисод 2014
24. Инсон тараққиёти.Дарслик и.ф.д., проф. Қ.Х.Абдурахмонов тахрири остида. –Т.: “Фан ва технология”, 2013.
25. Ижтимоий-иқтисодий жараёнларни бошқариш. Абулқосимов Х.П. ва бошқалар. –Т.: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2007.
26. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. –М.: 1978.
27. Проблемы занятости и трудовой миграции в странах ЕВРАЗЭС: Материалы научно-практической конференции. Под общ.ред: Э.Х.Якубова-

Т.: Издательско-полиграфический творческий дом имени Гафура Гуляма.
2007.-240 с.

28. Доклад о мировом развитии 2013. Занятость. Обзор. Вашингтон, 2013.с.

29. Глобал эмпллоймент трендс 2013: Ресоверинг фрром а сесонд жобс дип/
Интернационал Лабоур Оффисе. Генева: ИЛО, 2013.

30. Якубов И.А. Экономические механизмы эффективного использования природно-экономического потенциала в целях совершенствования структуры экономики регионов. Материалы Республиканской научно-теоретической конференции 26 сентября 2006 года. Т., 2006

31. Жалилов Т.А., Ражабов Р.Б., Юунусов Т.Д., «Состояние и перспективы развития автомобильной промышленности Республике Узбекистана» - Центр экономических исследований, 2013.

32. Азат Икромов «Куда двигать автопром?» -Т.: Экономическое обозрение № 9 (166),2013

33. Д.Агелова «Кооперационные связи и локализация» -Т.:Халк сузи,2013

34. Г.Алимова «Создание кластеров как метод эффективного развития локализации» -Т.:Биржа эксперт,№ 6,2011

35. M.G.Umarxadjayeva "Mahalliy korxonalar ni tashkil etish va raqobotbardoshligini oshirishning muammo va yechimlari" –Т.: Maqolalar to'plami,2012

36. Р.Тагиров. «В начале 2014 года ответственный производитель автомобилей ЗАО «GM Uzbekistan» планирует начать выпуск нового автомобиля марки «Chevrolet»,которым станет Chevrolet Orlando» -Т.: Avto Olam, декабрь 2013

37. S.Safarov. "GM Uzbekiston" ning muhim qismlaridan biri. –Т.:Avto Olam, 2013-yil yanvar

38. Shekoofehn Farahmand "Spatial effects of localaization and urbanization economics on urban economic growth in Iran" Jurnal of Geography and regenal planning Vol. 4(5) 12 february, 2012

39. Абдурахманов К. Три кита формирования национальной экономики.// Правда Вос тока. От 18 декабря 2007 года, № 245(26186). С.1-3.
40. P. Abduaurov “Qo’shma korxonalar faoliyatini moliyalashtirish manbalarini boshqarish modellari” – T.: “O’zIA”-“EVU” 1/2011
41. Среднесрочный обзор на высоком уровне. Доклад ЮНКТАД.срок пятая сессия. Женева, 1998г. 12 октября 14 с
42. Douth, Wolfgan “Agglomeration and regional employment growth”- IAB-Discussion Paper , №7/2010
43. Roberta Basile “Agglomeration economics, industry structure and employment growth: evidence from semi-parametric geo-additive models” July 3, 2012
44. Balassa, B. The Theory of Economic Integration. – London: Georg Alien & Unwin, 1962. – P.822.
45. Bertil Ohlin. Interregional and International Trade. - Cambridge: Harvard University Press, 1933. – P.625.

IV. СТАТИСТИК ТЎПЛАМЛАР.

1. Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистикаси кумитаси “Ўзбекистон Республикаси йиллик статистик туплами ” –Т.: -2015
2. Центральная Азия-2010. Перспективы человеческого развития. ПРООН.-Т., 2000. с. 236.
3. Узбекистан в цифрах 2013. Статический сборник. -Т., 2014-179 с.
4. Узбекистан в цифрах 2014. Статический сборник. -Т., 2015
5. Основные тенденции и показатели экономического и социального развития Республики Узбекистан за годы независимости (1990-2010 гг.) и прогноз на 2011-2015 гг. стат.сб.-Т.: Узбекистан, 2011.-136 с.
6. Казахстан сегодня /Агентство Республики Казахстан по статистике. – Астана, 2011. – 245 с.
7. Казахстан в 2012 году /Статистический ежегодник Казахстана. – Астана: 2013. – 345 с.

V. ИНТЕРНЕТ САЙТЛАРИ.

1. www.lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг қонунчилик ҳужжатлари сайти.
2. www.gow.uz – Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлигининг сайти.
3. <http://oe.cd/disclaimer>
4. www.unctad.org
5. www.uzavtosanoat.uz
6. WWW.press-service.uz
7. www.cbu.uz
8. www.economist.com
9. www.patent.uz/uzb/stas
10. <http://www.norma.uz>